

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

І. І. Килимник, А. В. Домбровська

**ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НА РЕЗУЛЬТАТИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТА ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
денної форми навчання з усіх спеціальностей)*

**Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2026**

Килимник І. І. Інноваційні засади реалізації прав на результати інтелектуальної та творчої діяльності : конспект лекцій для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти денної форми навчання з усіх спеціальностей / І. І. Килимник, А. В. Домбровська ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2026. – 59 с.

Автори:

канд. юрид. наук, доц. І. І. Килимник,
канд. юрид. наук, доц. А. В. Домбровська

Рецензент

А. М. Бровдій, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри патентознавства та основ правозастосовної діяльності (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова)

Рекомендовано кафедрою правового забезпечення господарської діяльності, протокол № 1 від 27.08.2025

© І. І. Килимник, А. В. Домбровська, 2026

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1 ОСНОВИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ВИДИ ТА ОБ'ЄКТИ ...	6
1.1 Огляд ключових понять інтелектуальної власності: що включає авторське право, патенти, товарні знаки, промислові зразки, географічні зазначення, комерційні таємниці.....	6
1.2 Види об'єктів інтелектуальної власності та їхня специфіка.....	9
1.3 Приклади з практики застосування прав інтелектуальної власності в різних галузях промисловості.....	15
2 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ...	17
2.1 Основи національного законодавства, що регулює інтелектуальну власність в Україні	17
2.2 Міжнародні угоди у сфері інтелектуальної власності (Бернська конвенція, Паризька конвенція, Договір про патентну кооперацію (РСТ)).....	18
2.3 Вплив міжнародних стандартів у галузі інтелектуальної власності на національне законодавство України	21
2.4 Захист прав інтелектуальної власності в контексті глобалізації та цифрової економіки	22
3 ПРОЦЕДУРИ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПАТЕНТИ, ТОВАРНІ ЗНАКИ ТА АВТОРСЬКІ ПРАВА	25
3.1 Особливості патентування винаходів, корисних моделей і промислових зразків.....	25
3.2 Процедура реєстрації товарних знаків	27
3.3 Авторські права: охорона та реєстрація. Відмінності в захисті зареєстрованих і незареєстрованих прав	28
4 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	30
4.1 Теоретичні аспекти правового регулювання інноваційної діяльності	30
4.2 Договірні форми регулювання інноваційної діяльності	31
4.3 Зарубіжний досвід правового регулювання інноваційної діяльності.....	33
5 РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СТИМУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА	35
5.1 Правові механізми захисту інтелектуальної власності, які стимулюють інноваційну діяльність.....	35
5.2 Приклади успішних інноваційних проєктів та їхній зв'язок з патентами і авторським правом.....	36
5.3 Ефективність інструментів інтелектуальної власності в комерціалізації нових технологій.....	38
6 КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙ: ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ.....	40

6.1 Поняття та етапи комерціалізації інновацій. Роль інтелектуальної власності у процесі комерціалізації інновацій	40
6.2 Договірні форми комерціалізації інновацій. Типи ліцензійних угод та їхнє застосування.....	42
6.3 Вплив ліцензійної стратегії на розвиток ринку і конкурентоспроможність компаній.....	44
6.4 Оцінка вартості прав інтелектуальної власності у процесі комерціалізації інновацій.....	45
7 ПРОЦЕС ПАТЕНТУВАННЯ: ЕТАПИ, ВИМОГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ПАТЕНТНОЇ ЗАЯВКИ	48
7.1 Основні етапи патентування: від ідеї до отримання патенту	48
7.2 Вимоги до патентоздатних винаходів: новизна, винахідницький рівень, промислова придатність.....	50
7.3 Підготовка патентної заявки та патентний пошук для оцінки новизни винаходу. Використання баз даних патентів та інших ресурсів для аналізу стану техніки.....	51
7.4 Аналіз патентного ландшафту: стратегічні підходи для пошуку конкурентів і потенційних партнерів.....	52
8 МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ПАТЕНТУВАННЯ: СИСТЕМИ РСТ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАТЕНТ ТА ПАТЕНТНА КООПЕРАЦІЯ	54
8.1 Міжнародна система патентування (РСТ) та її переваги для винахідників	54
8.2 Особливості подання заявок на Європейський патент та їхній правовий захист у різних країнах.....	55
8.3 Порівняння національних і міжнародних стратегій патентування...	56
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

У ХХІ столітті інновації стали ключовим чинником соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності держав, бізнесу й окремих особистостей. Результати інтелектуальної та творчої діяльності дедалі частіше набувають не лише культурної, а й прикладної, комерційної та стратегічної цінності. Стрімкий розвиток цифрових технологій, штучного інтелекту, блокчейн-рішень, глобальних платформ і мережеских форм співпраці суттєво трансформували способи створення, використання та поширення інтелектуальних продуктів.

За цих умов особливої актуальності набуває питання реалізації прав на результати інтелектуальної та творчої діяльності. Інноваційний характер сучасної економіки зумовлює потребу не лише в правовій охороні таких результатів, а й у пошуку нових, гнучких та ефективних механізмів їхнього впровадження в господарський обіг, трансферу технологій, комерціалізації та спільного використання. Саме інноваційні підходи дозволяють перетворити творчий результат на реальний ресурс розвитку, забезпечивши баланс між приватними інтересами правовласників і публічними інтересами суспільства.

Реалізація прав інтелектуальної власності в інноваційному середовищі виходить за межі класичних правових конструкцій. Вона охоплює міждисциплінарну взаємодію права, економіки, менеджменту, інформаційних технологій та державної політики. Ефективне використання результатів інтелектуальної діяльності потребує розуміння сучасних моделей ліцензування, відкритих інновацій, стартап-екосистем, державно-приватного партнерства, а також ризиків, пов'язаних із цифровим піратством, недобросовісною конкуренцією та зловживанням правами.

У цьому контексті особливого значення набуває формування інноваційної правової культури, здатної забезпечити не лише захист прав, а й їх активну реалізацію. Освітня складова відіграє ключову роль у підготовці фахівців, які здатні орієнтуватися в сучасних тенденціях розвитку інтелектуальної власності та застосовувати інноваційні інструменти управління правами на результати творчої діяльності.

Дисципліна «Інноваційні засади реалізації прав на результати інтелектуальної та творчої діяльності» спрямована на формування системного бачення сучасних механізмів реалізації та комерціалізації інтелектуальної власності. Вона покликана озброїти здобувачів освіти знаннями та практичними навичками, необхідними для ефективної участі в інноваційних процесах, захисту та використання результатів інтелектуальної праці в умовах цифрової трансформації суспільства.

1 ОСНОВИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ВИДИ ТА ОБ'ЄКТИ

1.1 Огляд ключових понять інтелектуальної власності: що включає авторське право, патенти, товарні знаки, промислові зразки, географічні зазначення, комерційні таємниці.

1.2 Види об'єктів інтелектуальної власності та їхня специфіка.

1.3 Приклади з практики застосування прав інтелектуальної власності в різних галузях промисловості.

1.1 Огляд ключових понять інтелектуальної власності: що включає авторське право, патенти, товарні знаки, промислові зразки, географічні зазначення, комерційні таємниці

Поняття «право інтелектуальної власності» вживають у двох значеннях: як цивільно-правовий інститут і як сукупність суб'єктивних прав творця на результат його творчої діяльності.

Під правом власності розуміють право володіти, користуватися і розпоряджатися певним об'єктом власності. Найважливішою характеристикою власності є те, що власник може використовувати її на свій розсуд, і ніхто не має права використовувати цю власність без його дозволу.

Але такий правовий режим власності не можна беззастережно застосовувати до нематеріальних об'єктів розумової діяльності. Він прийнятий лише для матеріальних носіїв результатів творчості. Тому для об'єктів інтелектуальної власності застосовують режим виключних прав, який полягає в тому, що тільки творці цих об'єктів, за винятком випадків, передбачених законом, мають право користуватися та розпоряджатися ними.

Відзначимо, що незаконно заволодіти матеріальним об'єктом власності важче, ніж об'єктом інтелектуальної власності. До того ж матеріальний об'єкт можна легко розпізнати. Інша справа – об'єкт інтелектуальної власності. Інколи, щоб заволодіти ним, достатньо тільки одержати про нього інформацію. У цьому випадку важко, а часто і неможливо визначити, хто насправді є власником такого об'єкта. З цією особливістю пов'язана підвищена складність охорони об'єктів інтелектуальної власності й захисту прав на них.

Необхідно відділяти володіння інформацією про об'єкт інтелектуальної власності від володіння самим об'єктом. У всіх цих випадках тільки автор твору має виключне право на його використання в будь-якій формі та будь-яким способом, а також право розпоряджатися ним. Усі інші особи значно обмежені у використанні твору і не мають жодних прав на розпоряджання ним.

Потрібно також зазначити, що об'єкти інтелектуальної власності, на відміну від матеріальних об'єктів, не можуть охоронятися від неправомірного використання тільки тому, що ними хтось володіє. Цей основоположний факт, а саме, нездатність охороняти об'єкт шляхом самого лише володіння ним, є наріжним каменем законодавства у галузі права інтелектуальної власності.

Таким чином, правовий режим інтелектуальної власності характеризують такі особливості: право на нематеріальний об'єкт має обмежений строк дії; при відчуженні матеріального носія об'єкта інтелектуальної власності автор не втрачає з ним зв'язок, останній продовжує існувати у формі особистого немайнового права автора. Зазначені особливості закріплено в нормах авторського права, права промислової власності, права на промисловий зразок, торговельну марку, географічне зазначення та інших інститутів інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність має двоїсту природу. З одного боку, творець об'єкта інтелектуальної власності має виняткову можливість розпоряджатися цим об'єктом на свій розсуд, а також передавати це право іншим особам, тобто, як це буває з правом власності на матеріальні об'єкти (майновим правом). Такі права обмежені певним строком дії. З другого – поряд з майновим правом існує духовне право творця на результат своєї творчої праці. І такі права не можуть мати будь-яких часових обмежень. Автор завжди залишається батьком свого дітища: Вергілій завжди залишатиметься автором «Енеїди», Бетховен – «Місячної сонати», Ейнштейн – теорії відносності.

Таким чином, автор має одночасно сукупність особистих немайнових прав, що не можуть відчужуватися від їх власника внаслідок своєї природи, та майнових прав. Іншими словами, якщо майнове право на результат творчої праці може бути відокремленим від творця (переданим іншій особі в обмежене чи необмежене користування), то особисте немайнове право автора невіддільне від творця і ніколи не може бути передане іншій особі. Майнові й особисті немайнові права на результат творчої діяльності взаємозалежні, вони дуже тісно переплітаються, утворюючи нерозривну єдність.

Особистими немайновими правами інтелектуальної власності є:

- право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;
- право перешкоджати будь-якому посяганням на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі або репутації творця об'єкта цього права; інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам. Такі права здебільшого є чинними безстроково.

До майнових прав інтелектуальної власності відносять:

- право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- виключне право дозволяти використання цього об'єкта;
- виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, забороняти таке використання;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Строки чинності майнових прав інтелектуальної власності встановлюються законодавством залежно від об'єкта цього права, у зв'язку з

яким вони виникли, та можуть бути припинені достроково у випадках, встановлених законом, або за договором.

Двоїстість – найважливіша особливість права інтелектуальної власності, яка виражається в тому, що право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ, а перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт інтелектуальної власності. Незалежність права інтелектуальної власності й права власності на річ впливає з особливостей відповідного змісту суб'єктних прав, який розкривається через право володіння, користування та розпорядження зазначеними об'єктами.

Інтелектуальна власність у широкому розумінні цього слова означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах. Ці права належать не до матеріального об'єкта, а до відображеної в ньому інформації.

Поняття інтелектуальної власності вперше введено Стокгольмською конвенцією 1967 року, яка заснувала Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ). Це поняття, згідно з трактуванням у конвенції, передбачає, що інтелектуальна власність включає права, які належать до:

- літературних, художніх і наукових творів;
- виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач;
- винаходів у всіх галузях людської діяльності, наукових відкриттів;
- промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень;
- захисту проти недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях.

Законодавчу базу права інтелектуальної власності становлять:

1) Конституція України (ст. 41, 42);

2) кодекси України: Цивільний кодекс України (Книга 4 «Право інтелектуальної власності та Книга 5 «Зобов'язальне право»); Цивільний процесуальний кодекс України; Господарський процесуальний кодекс України; Кримінальний кодекс України; Кримінальний процесуальний кодекс України; Кодекс України про адміністративні правопорушення; Митний кодекс України;

3) спеціальні закони України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; «Про охорону прав на промислові зразки»; «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»; «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на зазначення походження товарів»; «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів»; «Про авторське право і суміжні права»; «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про захист економічної конкуренції»; «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування».

Окремі норми, що стосуються інтелектуальної власності, містяться в багатьох інших законах України. Основою міжнародної системи інтелектуальної власності є 22 угоди, 16 з яких регулюють правовідносини у сфері промислової власності та 6 – у сфері авторського права і суміжних прав.

Найбільш важливими з них є:

- 1) Паризька Конвенція про охорону промислової власності;
- 2) Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків;
- 3) Договір про патентну кооперацію (Договір РСТ);
- 4) Лісабонська угода про охорону місць, походження та їх міжнародну реєстрацію;
- 5) Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів;
- 6) Договір ВОІВ по авторському праву;
- 7) Римська конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення тощо.

Адмініструє ці договори Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), що була заснована у 1967 р. на Дипломатичній конференції у Стокгольмі. У 1974 р. ВОІВ отримала статус однієї з шістнадцяти спеціалізованих організацій ООН. На сьогодні членами ВОІВ є 179 держав, зокрема й Україна. Штаб – квартира ВОІВ знаходиться у Швейцарії (м. Женева). Україна ратифікувала 18 угод з двадцяти двох.

1.2 Види об'єктів інтелектуальної власності та їхня специфіка

Всі результати творчої діяльності можна диференціювати на такі групи:

1. Перша група – результати духовної творчості, спрямовані на збагачення внутрішнього світу людини, на формування її світогляду. Вона охоплює літературну, наукову, мистецьку, виконавську майстерність артистів, звукозапис, радіомовлення і телебачення, інші види творчої діяльності гуманітарного характеру. Наприклад, ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX дає перелік творів, на які поширюється авторське право.

2. Другу групу складають результати науково-технічної творчості. Науково-технічні досягнення передусім сприяють підвищенню технічного рівня суспільного виробництва, його ефективності, продуктивності тощо. До результатів науково-технічної творчості належать: винаходи в усіх галузях людської діяльності, корисні моделі, промислові зразки, що регулюються Законами України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 1 червня 2000 р., «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 р.

3. Останніми роками намітилася тенденція до формування ще однієї, третьої групи результатів творчої діяльності – засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг. Вона відокремлюється від групи промислової власності. За Паризькою конвенцією про охорону промислової власності такі інститути, як торговельні марки, комерційне найменування та географічне зазначення належать до промислової власності. У той же час

помітно, що зазначені об'єкти не дуже вписуються в групу промислової власності, принаймні за своїм функціональним призначенням. Об'єкти промислової власності мають своїм призначенням підвищення ефективності виробництва, зниження собівартості продукції тощо, а засоби індивідуалізації – відмінність товару одного виробника від подібного товару іншого виробника. Таким чином, значущість об'єктів промислової власності дещо вища.

4. Окрему групу складають нетрадиційні результати творчої діяльності, які також визнаються об'єктами інтелектуальної власності і охороняються законодавством, але мають свою специфіку. До них відносять наукові відкриття, службову і комерційну таємницю, топології інтегральних мікросхем, селекційні досягнення (сорти рослин та породи тварин), раціоналізаторські пропозиції, недобросовісну конкуренцію.

Усі зазначені результати творчої діяльності об'єднані поняттям інтелектуальної власності.

Відповідно до Цивільного кодексу України і Закону України «Про авторське право і суміжні права», об'єктами авторського права є:

1. Літературні та художні твори, зокрема:

- романи, поеми, статті та інші письмові твори;
- лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори;
- музичні твори (з текстом або без тексту) ;
- аудіовізуальні твори;
- твори живопису, архітектури, скульптури та графіки;
- фотографічні твори;
- твори ужиткового мистецтва;
- ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки;
- переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів;
- збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням їхніх складових є результатом інтелектуальної діяльності.

2. Комп'ютерні програми.

3. Компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їхніх складових є результатом інтелектуальної діяльності.

4. Інші твори, що відповідають вимогам чинного законодавства.

Ця класифікація охоплює широкий спектр творчих результатів, що підлягають захисту авторським правом, забезпечуючи авторам можливість захисту та комерційного використання їхньої інтелектуальної праці.

Твір – це результат творчої праці, який включає комплекс ідей, образів, поглядів тощо. Однак об'єктом авторського права може бути лише твір, що відповідає вимогам авторського права, тобто має творчий характер і виражений у будь-якій об'єктивній формі.

Форма вираження твору

Форма вираження твору може бути різноманітною:

- усна (лекції, промови);
- писемна (романи, статті);
- електронна (комп'ютерні програми, електронні документи);
- у вигляді звуко- чи відеозапису;
- зображення (фотографії, картини).

Захищається форма вираження твору, а не зміст, ідеї, теорії, концепції, процеси, методи тощо.

Вимоги до твору як об'єкта авторського права

1. **Творчий характер.** Твір має бути результатом творчої діяльності.

2. **Об'єктивна форма вираження.** Твір має бути виражений у будь-якій об'єктивній формі, яка дозволяє його відтворення.

3. **Незалежність від завершеності.** Твір визнається об'єктом правової охорони незалежно від його завершеності.

4. **Незалежність від призначення та цінності.** Призначення, цінність, художній рівень твору не впливають на його охорону.

5. **Незалежність від змісту.** Навіть якщо твір має антигромадський або аморальний характер, містить расистські вислови тощо, він не перестає бути об'єктом авторського права.

6. **Незалежність від опублікування.** Для надання правової охорони не має значення, опублікований твір чи ні.

Таким чином, авторське право забезпечує захист творчих результатів незалежно від їхньої форми вираження, завершеності, опублікування та змісту, забезпечуючи авторам можливість захисту та комерційного використання їхньої інтелектуальної праці.

Комп'ютерна програма

Комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, що приводять його у дію для досягнення певної мети або результату. Це поняття охоплює:

- операційні системи;
- прикладні програми;
- програми, виражені у вихідному або об'єктному кодах.

База даних

База даних (компіляція даних) – сукупність даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, включаючи електронну.

Підбір і розташування складових бази даних є результатом творчої праці. Складові доступні і можуть бути знайдені за допомогою пошукової системи на основі комп'ютера чи інших засобів.

Об'єкти суміжних прав

Об'єкти суміжних прав охороняються без будь-яких формальностей, незалежно від призначення, змісту, цінності тощо, а також способу чи форми вираження.

До них відносяться:

- **виконання** – подання творів, фонограм, відеограм шляхом гри, декламації, співу, танцю, як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою технічних засобів (телерадіомовлення, кабельного телебачення та ін.);

- **фонограми** – звукозапис на відповідному носії (магнітній стрічці, диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору;

- **відеограми** – відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, диску, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких рухомих зображень (із звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у вигляді запису, що входить до аудіовізуального твору;

- **передача (програма) організації мовлення** – продукт творчої діяльності, створений організацією ефірного або кабельного мовлення чи на її замовлення за рахунок її коштів іншою організацією.

Об'єкти промислової власності

Об'єкти промислової власності поділяються на об'єкти патентного права і засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг.

Об'єкти патентного права

Винаходи – нові та корисні технологічні рішення, що мають винахідницький рівень і підлягають промислового застосуванню.

Винахід – це результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології, що відповідає умовам патентоздатності.

Об'єктом винаходу може бути:

- продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини тощо);

- спосіб.

Згідно з Правилами складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель для характеристики об'єкта винаходу **«пристрій»** використовують, зокрема, такі ознаки: наявність конструктивних елементів; наявність зв'язків між елементами; взаємне розташування елементів; форму виконання елементів або пристрою в цілому; форму виконання зв'язків між елементами; параметри та інші характеристики елементів та їхній взаємозв'язок; матеріал, з якого виготовлено елементи або пристрій в цілому, середовище, що виконує функцію елемента, та інші характеристики.

Під **«речовиною»** зазвичай розуміють індивідуальні хімічні сполуки (до яких також умовно належать високомолекулярні сполуки та об'єкти генної інженерії); композиції (сполуки, суміші, розчини, сплави тощо) та продукти ядерного перетворення.

Для характеристики об'єкта винаходу **«спосіб»** використовують, зокрема, такі ознаки: наявність дії або сукупності дій; порядок виконання таких дій у часі (послідовно, одночасно, у різних поєднаннях тощо); умови виконання дій: режим, використання речовин (вихідної сировини, реагентів, каталізаторів

тощо), пристроїв (пристосувань, інструментів, обладнання тощо), штамів мікроорганізмів, культур клітин рослин чи тварин.

Корисні моделі – нові технічні рішення, що підлягають промисловому застосуванню, але можуть мати нижчий рівень новизни порівняно з винаходами.

Корисна модель – це нове і промислово придатне конструктивне виконання пристрою. Відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» об'єктом корисної моделі може бути те саме, що й об'єкт винаходу, тобто продукт і спосіб. Але зазвичай як корисні моделі патентуються лише пристрої, а для характеристики корисної моделі використовують ті самі ознаки, що й для об'єкта винаходу «пристрій». Корисні моделі відрізняються від винаходів переважно двома аспектами: по-перше, для корисної моделі не вимагається винахідницький рівень; по-друге, максимальний строк охорони, передбачений законодавством, менший за строк охорони винаходів.

Промислові зразки – нові та оригінальні рішення зовнішнього вигляду виробів промислового або кустарного виробництва.

Промисловий зразок – це нове конструктивне рішення виробу, що визначає його зовнішній вигляд, придатне для відтворення промисловим способом, тобто це результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання. Об'єктом промислового зразка може бути форма, малюнок чи розфарбування або їхнє поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб. Промислові зразки можуть бути об'ємними, площинними або комбінованими.

Промислові зразки присутні у широкому асортименті творів та виробів ремесляної творчості – від приладів і медичного обладнання до годинників, ювелірних виробів та інших предметів розкоші; від кухонного начиння і побутових електроприладів до транспортних засобів та архітектурних об'єктів, від малюнків на тканині до предметів дозвілля. Промисловий зразок здебільшого має естетичну природу, він не припускає охорону будь-яких технічних особливостей виробу, частиною якого він є. Завдяки використанню промислових зразків виріб набуває зовнішньої та споживчої привабливості, тому як результат відбувається підвищення його комерційної вартості та вірогідність реалізації на споживчому ринку.

Засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг

До засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг відносяться: торговельна марка, географічне зазначення і комерційне (фірмове) найменування.

Торговельні марки (знаки для товарів і послуг) – знаки, що використовуються для індивідуалізації товарів та послуг різних виробників.

Знак для товарів і послуг (торговельна марка, товарний знак) – це будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями

можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів.

Географічні зазначення – позначення, що вказують на географічне походження товару, якісні характеристики якого пов'язані з цим походженням.

Географічне зазначення (зазначення походження товару) – це назва географічного місця, яке вживається для позначення товару, що походить з цього географічного місця та має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для цього географічного місця природними умовами чи людським фактором або їхнім поєднанням.

Концепція географічного зазначення є більш широкою, ніж назва місця походження. Оскільки особливі якості товару залежать від географічної території, де виробляється товар, існує особливий «зв'язок» між товарами і місцем, де вони були вироблені. Тому, географічні зазначення розглядаються споживачами як показник якості товарів.

Фірмові найменування – найменування підприємств, організацій або фізичних осіб-підприємців, що використовуються для їхньої індивідуалізації в цивільному обороті.

Комерційне (фірмове) найменування – це назва або ім'я, під якими підприємець виступає в цивільному обороті і дає можливість вирізнити одну особу з-поміж інших. Комерційне (фірмове) найменування може бути частиною торговельної марки.

Окрім названих, є також багато інших об'єктів інтелектуальної власності, які принципово відрізняються від наведених вище і один від одного. Тому їх доцільно виділити в окрему групу нетрадиційних об'єктів, коротка характеристика яких подається далі.

Сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) у межах нижчого з відомих ботанічних таксонів.

Порода тварин – створена внаслідок цілеспрямованої творчої діяльності група племінних тварин (порода, породний тип, лінія, сім'я тощо), яка має нові високі генетичні ознаки, що стало передаються їхнім потомкам.

Компонування (топографія) інтегральної мікросхеми – зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Інтегральна мікросхема (ІМС) – мікроелектронний виріб кінцевої або проміжної форми, призначений для виконання функцій електронної схеми, елементи і з'єднання якого неподільно сформовані в об'ємі і (або) на поверхні матеріалу, що становить основу такого виробу, незалежно від способу його виготовлення.

Комерційна таємниця – інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових невідома та не легкодоступна для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Доволі схожий, але більш наближений до виробництва зміст має поняття секрету виробництва або ноу-хау.

Ноу-хау – це конфіденційні знання, що містять відомості технічного, економічного, адміністративного, фінансового характеру, використання яких забезпечує певні переваги особі, що їх одержала.

Наукове відкриття – встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання.

Раціоналізаторська пропозиція – визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.

1.3 Приклади з практики застосування прав інтелектуальної власності в різних галузях промисловості

Права інтелектуальної власності (ІВ) відіграють ключову роль у функціонуванні сучасної промисловості, забезпечуючи правову охорону результатів науково-технічної та творчої діяльності, стимулюючи інновації та сприяючи економічному зростанню. Практика їхнього застосування демонструє, що ефективне управління об'єктами інтелектуальної власності є важливим інструментом конкурентної боротьби, комерціалізації технологій і захисту інвестицій у різних галузях промисловості.

1. Машинобудування та приладобудування.

У машинобудівній галузі ключовими об'єктами прав інтелектуальної власності є винаходи, корисні моделі та промислові зразки. Патентування технічних рішень дозволяє виробникам захистити конструктивні особливості машин, механізмів, вузлів і технологічних процесів. На практиці це проявляється у ліцензуванні запатентованих технологій, укладенні договорів про спільну розробку та трансфер технологій між підприємствами й науково-дослідними установами. Патентний захист сприяє залученню інвестицій та зменшенню ризиків недобросовісного копіювання технічних рішень конкурентами.

2. Фармацевтична та біотехнологічна промисловість.

Фармацевтична галузь є однією з найбільш залежних від ефективної системи охорони прав інтелектуальної власності. Патенти на лікарські засоби, біотехнологічні розробки та способи лікування забезпечують компаніям виключні права на використання результатів багаторічних і фінансово затратних досліджень. У практиці широко застосовуються ліцензійні договори, угоди про передачу технологій, а також механізми захисту даних клінічних випробувань. Водночас у цій галузі формується баланс між правами патентовласників і суспільними інтересами, зокрема шляхом використання примусових ліцензій у надзвичайних ситуаціях у сфері охорони здоров'я.

3. Інформаційні технології та електронна промисловість.

У сфері інформаційних технологій основними об'єктами прав інтелектуальної власності є комп'ютерні програми, бази даних, технічні рішення та комерційні позначення. Авторське право та патентний захист використовуються для охорони програмного забезпечення, алгоритмів і апаратних рішень. Практика застосування прав ІВ у цій галузі включає ліцензування програмних продуктів, використання відкритих ліцензій, а також захист комерційних таємниць і ноу-хау. Значного поширення набули судові спори щодо порушення патентів на електронні компоненти та технології зв'язку, що свідчить про високу економічну цінність інтелектуальних активів у цій сфері.

4. Легка та харчова промисловість.

У легкій і харчовій промисловості переважає використання засобів індивідуалізації – торговельних марок, географічних зазначень і комерційних найменувань. Торговельні марки виконують функцію ідентифікації продукції та формування довіри споживачів, а їхній правовий захист дозволяє протидіяти контрафакту та недобросовісній конкуренції. У харчовій промисловості важливе місце займають географічні зазначення, які забезпечують правову охорону продукції, тісно пов'язаної з певною територією та традиціями виробництва, що сприяє розвитку регіональних брендів і підвищенню доданої вартості продукції.

5. Хімічна та енергетична промисловість.

У хімічній та енергетичній галузях об'єктами прав інтелектуальної власності є технологічні процеси, нові матеріали, каталізатори, способи виробництва та екологічно безпечні рішення. Патентування інновацій у цій сфері дозволяє підприємствам закріпити технологічну перевагу та забезпечити повернення інвестицій у дослідження й розробки. На практиці активно застосовуються договори про трансфер технологій, а також спільні проекти між промисловими компаніями та науковими установами, що стимулює впровадження «зелених» і енергоефективних технологій.

6. Креативні індустрії та промисловий дизайн.

У галузях, пов'язаних із промисловим дизайном, модою та креативними індустріями, важливу роль відіграють авторське право та права на промислові зразки. Захист зовнішнього вигляду виробів дозволяє компаніям зберігати унікальність продукції та підвищувати її ринкову привабливість. Практика застосування прав ІВ у цій сфері охоплює реєстрацію промислових зразків, захист дизайну в судовому порядку, а також використання ліцензійних моделей співпраці з дизайнерами та творчими колективами.

2 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

2.1 Основи національного законодавства, що регулює інтелектуальну власність в Україні.

2.2 Міжнародні угоди у сфері інтелектуальної власності (Бернська конвенція, Паризька конвенція, Договір про патентну кооперацію (РСТ)).

2.3 Вплив міжнародних стандартів у галузі інтелектуальної власності на національне законодавство України.

2.4 Захист прав інтелектуальної власності в контексті глобалізації та цифрової економіки.

2.1 Основи національного законодавства, що регулює інтелектуальну власність в Україні

Національне законодавство України у сфері інтелектуальної власності є складною, багаторівневою та динамічною системою правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані зі створенням, набуттям, здійсненням, захистом і припиненням прав на результати інтелектуальної та творчої діяльності. Воно формується під впливом конституційних засад, норм цивільного права, спеціальних законів, підзаконних нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів, ратифікованих Україною.

Особливістю української моделі є її комплексний характер, адже інтелектуальна власність перебуває на перетині приватного і публічного права, поєднуючи особисті немайнові та майнові інтереси авторів, винахідників і правовласників із публічними інтересами суспільства та держави.

Фундаментом національного законодавства у сфері інтелектуальної власності є Конституція України. Її положення формують ціннісні та правові орієнтири всієї системи регулювання.

Ключове значення має стаття 54 Конституції України, яка гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, а також захист інтелектуальної власності, авторських прав і моральних та матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Водночас Конституція забороняє використання або поширення результатів творчої діяльності без згоди автора, за винятками, встановленими законом.

Таким чином, конституційний рівень закріплює:

- природний характер права на творчість;
- обов'язок держави забезпечувати правову охорону результатів інтелектуальної діяльності;
- баланс між свободою творчості та правами інших осіб і суспільства.

Центральне місце у системі національного законодавства посідає Цивільний кодекс України, зокрема Книга четверта «Право інтелектуальної

власності». Саме вона закріплює концептуальні засади інституту інтелектуальної власності в українському праві.

Цивільний кодекс:

- визначає поняття права інтелектуальної власності як права особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або інший об'єкт права ІВ;
- встановлює поділ прав на особисті немайнові та майнові, підкреслюючи їх самотійність і непорушність;
- закріплює загальні принципи набуття, здійснення та захисту прав ІВ;
- визначає вичерпний перелік об'єктів права інтелектуальної власності, що охоплює як об'єкти авторського права і суміжних прав, так і об'єкти промислової власності.

Книга четверта ЦК України має системоутворювальне значення: вона забезпечує єдність підходів до регулювання інтелектуальної власності та узгодженість спеціального законодавства.

Поряд із Цивільним кодексом важливу роль відіграють спеціальні закони, які деталізують правовий режим окремих об'єктів інтелектуальної власності. Їхнє прийняття зумовлене різною правовою природою таких об'єктів та специфікою їх використання:

- Закон України «Про авторське право і суміжні права»;
- Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»;
- Закон України «Про охорону прав на промислові зразки»;
- Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»;
- Закон України «Про охорону прав на географічні зазначення»;
- Закон України «Про охорону прав на сорти рослин»;
- Закон України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів».

Важливим елементом національної системи є інституційне забезпечення реалізації прав інтелектуальної власності. Ключову роль відіграють:

- Міністерство економіки України;
- Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ);
- суди загальної юрисдикції та спеціалізовані судові інституції;
- митні органи у сфері боротьби з контрафактом.

Інституційний рівень забезпечує практичну реалізацію норм права: реєстрацію об'єктів ІВ, адміністративний і судовий захист прав, а також інтеграцію України у міжнародну систему охорони інтелектуальної власності.

2.2 Міжнародні угоди у сфері інтелектуальної власності (Бернська конвенція, Паризька конвенція, Договір про патентну кооперацію (РСТ))

Захист інтелектуальної власності є важливою складовою глобальної торгівлі, інновацій та економічного розвитку. Для забезпечення гармонізації та правової визначеності було укладено різні міжнародні договори, які

встановлюють спільні стандарти захисту авторських прав, патентів, торгових марок та інших прав інтелектуальної власності. У цьому питанні розглядаються ключові міжнародні угоди, що регулюють інтелектуальну власність, обговорюються їхні правові рамки, практичне застосування та наслідки для держав-членів.

1. Бернська конвенція (1886) про охорону літературних і художніх творів.

Бернська конвенція встановлює базові міжнародні стандарти захисту авторських прав. Вона «стосується захисту творів і прав їхніх авторів» і ґрунтується на трьох основних принципах: національного режиму (рівного ставлення до творів іноземних авторів, як до власних), автоматичної охорони (відсутності формальних вимог для надання охорони) та незалежності охорони (окремоті захисту незалежно від охорони в країні походження твору). Конвенція визначає коло охоронюваних об'єктів – «усі твори в літературній, науковій та художній сферах, незалежно від форми їх вираження» – а також мінімальні строки захисту (не менше ніж життя автора плюс 50 років). Усі держави-учасниці зобов'язані надавати авторам з інших країн захист на рівні власних громадян. Бернська конвенція зобов'язувала країни імплементувати її положення у національне право і стала підґрунтям національних законодавств про авторське право. Станом на зараз до Конвенції приєднано понад 180 країн світу, що робить її ключовим елементом глобальної системи охорони авторського права.

2. Паризька конвенція (1883) про охорону промислової власності.

Паризька конвенція охоплює «промислову власність у найширшому розумінні», тобто винаходи (патенти), корисні моделі, промислові зразки, торгові марки, знаки обслуговування, комерційні найменування, географічні зазначення та заходи проти недобросовісної конкуренції. Основні положення Конвенції згруповані у три блоки: національний режим (кожна держава-учасниця надає громадянам інших учасників ті самі права на охорону, що і власним громадянам), право пріоритету (заявник, подавши першою заявкою на патент, марку чи зразок у одній країні, має право впродовж визначеного строку подати заявкою в інших країнах-учасницях з датою подання, що збігається з датою першої заявкою), та загальні правила (спільні вимоги до охорони). Завдяки праву пріоритету винахідник може зберегти свою пріоритетну дату у всіх країнах-учасницях (12 місяців для патентів і 6 місяців для торговельних марок і промислових зразків). Паризька конвенція встановила ключовий принцип уніфікації: за однією міжнародною заявкою можливо отримати права в усіх державах-учасницях. Вона має силу договору під міжнародним правом і накладає на підписантів зобов'язання гармонізувати національні закони про патенти, торговельні марки та інші об'єкти промислової власності з її положеннями. Паризька конвенція також є прообразом сучасних міжнародних систем (Мадрид, Гаага) і є обов'язковим мінімумом для більшості національних законодавств.

3. Договір про патентну кооперацію (РСТ, 1970).

РСТ – це міжнародний договір під егідою ВОІВ, що спрощує процедуру отримання патенту одночасно у багатьох країнах. Завдяки РСТ винахідник може подати одну «міжнародну» патентну заявку, що «виконує ту саму юридичну дію, що і подання національної заявки» у всіх державах-учасниках. Заявка складається з опису та формальних документів, після чого проводиться єдиний міжнародний пошук та надається попередній висновок про патентоспроможність. У разі подальшого не відкликання, заявка публікується та автоматично вступає до національних фаз у країнах-учасниках, зберігаючи дату пріоритету першої заявки. Ця система замінює подачу окремих заявок у понад 150 юрисдикціях одним процедурним документом. На сьогодні договором РСТ охоплено 158 країн (постанова ВОІВ 2023 р.), що дозволяє заявникам одночасно охопити майже весь світ. РСТ має силу міжнародної угоди; країни-учасниці впроваджують його норми через власні патентні закони, а ВОІВ надає адміністративний сервіс (Міжнародне бюро) для координації пошуку, попередньої експертизи та реєстрації міжнародних заявок.

4. Угода ТРІПС (1994) про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності.

ТРІПС – найкомплексніша багатостороння угода з ІВ, укладена в межах СОТ (Маракеш, 1994; чинна з 1995). Вона зобов'язує всі країни-члени СОТ (164 сторони, тобто всі члени СОТ) забезпечувати мінімальні стандарти охорони авторських прав, патентів, торгових марок, географічних зазначень, промислових зразків, топографій мікросхем, ноу-хау та інших форм ІВ. Угода поєднала ІР з митним і торговим регулюванням: ґрунтується на принципах Бернської та Паризької конвенцій (члени повинні виконувати статті Бернської конвенції) і одночасно запровадила обов'язкові механізми правозастосування (внутрішніх санкцій та митний контроль) з розв'язання спорів у межах СОТ. ТРІПС надала державам певну гнучкість (винятки й трансферні періоди для країн, що розвиваються) і одночасно жорстко вимагає гармонізації національних законів під її стандарти. Наприклад, приєднання України до СОТ вимагало «приведення положень національного законодавства ... в узгодженість з положеннями Угоди ТРІПС». ТРІПС відіграє вирішальну роль у світовій системі ІВ, оскільки впроваджує право ІВ у регулювання міжнародної торгівлі і забезпечує дотримання домовленостей через механізми СОТ. Вона створює збалансовану систему, враховуючи інтереси інновацій та суспільного добробуту.

5. Конвенція ВОІВ (1967).

Конвенція, ухвалена 1967 року, створила Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ) і набула чинності у 1970-му. ВОІВ – спеціалізована установа ООН (від 1974 р.), яка об'єднала діяльність Міжнародних бюро Бернської і Паризької уній. ВОІВ веде нормативну діяльність (розробка і укладення нових міжнародних угод), надає технічну і правову допомогу країнам (консультації щодо імплементації стандартів), а також здійснює міжнародну класифікацію (напр., Міжнародна класифікація винаходів) і адмініструє реєстраційні системи (РСТ для патентів, Мадрид/WIPO для

торговельних марок, Гаага для промислових зразків). Конвенція наділяє ВОІВ статусом міжнародної організації з широкими повноваженнями, тому країни-учасниці делегували їй функції сприяння та уніфікації права ІВ на глобальному рівні.

6. Договір ВОІВ про авторське право (WCT, 1996).

Договір ВОІВ про авторське право, прийнятий у Женеві 1996 р., є спеціальною угодою в межах Бернської конвенції для адаптації авторського права до цифрового середовища. Він запроваджує додаткові економічні права авторам, зокрема контролювання використання творів онлайн. WCT уточнює, що традиційні права відтворення і поширення творів поширюються на їхнє збереження та трансляцію в цифровій формі. Найважливіше, що в епоху інтернету WCT підтверджує за авторами право контролювати, коли і як їхні твори надаються споживачам у мережі (стримінг, «відео за запитом» тощо), а також забезпечувати винагороду за публічне виконання та трансляцію. Внаслідок цього творці отримали змогу захищати інтереси авторів у цифровій економіці (наприклад, обмежувати завантаження файлів, контролювати розповсюдження у потокових сервісах тощо). Договір WCT (разом з суміжним WPPT) значно посилив національне законодавство в частині електронного копіювання, цифрового права першої публікації та раціонального використання творів через мережу. Він набув чинності у 2002 р. після ратифікації 30 країнами (зараз – більше 100 учасників).

2.3 Вплив міжнародних стандартів у галузі інтелектуальної власності на національне законодавство України

Перелічені угоди створюють взаємопов'язану багаторівневу систему міжнародного права ІВ. Паризька та Бернська конвенції заклали фундаментальні принципи (національний режим, пріоритет, мінімальний захист) і визначили спектр об'єктів охорони в промисловій та творчій сферах. Конвенція ВОІВ 1967 р. об'єднала ці системи і закріпила роль ВОІВ як координатора переглядів і доповнень правил. Договір РСТ забезпечив уніфіковану процедуру отримання патентів у глобальному масштабі, тоді як TRIPS інтегрувала положення Бернської та Паризької конвенцій у систему міжнародної торгівлі, зробивши стандарти ІВ обов'язковими для всіх членів СОТ з механізмом примусу через торговельні санкції. Національні законодавства більшості країн будуються на виконанні цих угод: наприклад, вступ до СОТ України вимагав гармонізації всіх ІР-законів із TRIPS. Окрім того, WCT (і споріднений WPPT) відповіли на виклики цифрових технологій: вони гарантують, що «традиційне» право відтворення залишається дійсним в електронному вигляді, і надають творцям можливості контролювати розповсюдження творів через інтернет.

В умовах цифрової економіки ці угоди мають особливе значення. Як відзначає СОТ, з набуттям чинності TRIPS у 1995 р. «суттєво змінилися масштаби і характер трансграничних комерційних операцій у сфері знань». Сьогодні програмне забезпечення, цифровий контент та інші товари знань

інтенсивно поширюються онлайн, тому єдині міжнародні правила захисту ІВ важливі для стимулювання інновацій і креативності. WCT і WPPT дозволили адекватно регулювати правоохоронні механізми у цифровому середовищі, а РСТ спростив інноваційний обмін технологіями через оформлення патентів у багатьох країнах. Таким чином, сукупність цих конвенцій і договорів формує глобальну архітектуру захисту ІВ: вона забезпечує уніфіковані стандарти (національний режим, мінімальна тривалість охорони тощо) і механізми співпраці, що підвищують довіру у світовій цифровій економіці.

Міжнародні угоди в галузі ІВ є тісно пов'язаними. Паризька і Бернська конвенції започаткували базові норми. BOIB 1967 р. зібрала їх під одним дахом і надала інфраструктуру для нових угод. TRIPS поглибив інтеграцію ІВ у торговельний режим. WCT адаптував старі норми до інтернету. Усі разом вони утворюють універсальну систему: обов'язкові правила та процедурні спрощення у глобальній економіці знань. У цифрову добу це означає швидший обмін технологіями, чітке легальне поле для онлайн-інновацій та посилений захист авторів і винахідників на міжнародному рівні.

Національне законодавство України у сфері інтелектуальної власності формується з урахуванням міжнародних договорів, ратифікованих Україною. Відповідно до Конституції України, такі договори є частиною національного законодавства і мають пріоритет у разі колізії з внутрішніми нормами.

2.4 Захист прав інтелектуальної власності в контексті глобалізації та цифрової економіки

Глобалізація та цифрова трансформація докорінно змінили умови створення, використання і поширення результатів інтелектуальної та творчої діяльності, що зумовило переосмислення традиційних підходів до захисту прав інтелектуальної власності. Якщо в індустріальну епоху інтелектуальна власність переважно була прив'язаною до матеріальних носіїв і національних ринків, то в цифровій економіці вона існує у формі нематеріальних активів, здатних миттєво циркулювати у глобальному інформаційному просторі. За цих умов правовий захист інтелектуальної власності набуває не лише юридичного, а й стратегічного значення, оскільки безпосередньо впливає на інноваційний потенціал, економічну безпеку та культурний розвиток суспільства.

Глобалізація призвела до інтенсивної транснаціоналізації інтелектуальної діяльності. Наукові дослідження, технологічні розробки та творчі проєкти дедалі частіше створюються у межах міжнародних колаборацій, а їхні результати одночасно використовуються у багатьох юрисдикціях. Це об'єктивно ускладнює захист прав інтелектуальної власності, оскільки порушення можуть відбуватися поза межами держави походження об'єкта, а суб'єкти правовідносин підпадають під дію різних правових систем. У такому контексті національні механізми захисту, побудовані винятково на принципі територіальності, виявляються недостатніми, що зумовлює зростання ролі міжнародно-правових інструментів та міждержавної співпраці.

Цифрова економіка також радикально змінила саму природу об'єктів інтелектуальної власності та способи їхнього комерційного використання. Цифрові твори, програмне забезпечення, бази даних, алгоритми, платформи штучного інтелекту та результати обробки великих масивів даних стають ключовими активами сучасного ринку. Їхнє копіювання, модифікація та поширення можуть здійснюватися з мінімальними витратами та без втрати якості, що істотно підвищує ризики порушення прав правовласників. За таких умов класичні правові конструкції, розраховані на контроль за фізичним обігом примірників, дедалі частіше втрачають ефективність і потребують адаптації до цифрового середовища.

Через це особливої ваги набуває проблема балансу між захистом прав інтелектуальної власності та забезпеченням вільного доступу до інформації, знань і культурних благ. Цифрові технології створили передумови для безпрецедентного розширення доступу до результатів інтелектуальної діяльності, що відповідає публічним інтересам розвитку освіти, науки та культури. Водночас надмірно жорсткий захист прав може призводити до обмеження інновацій, створення «патентних бар'єрів» і концентрації інтелектуальних ресурсів у руках вузького кола суб'єктів. Саме тому сучасні підходи до захисту інтелектуальної власності дедалі більше орієнтуються на пошук оптимального співвідношення між інтересами правовласників і суспільства, що відображається у розширенні системи винятків і обмежень, а також у розвитку альтернативних моделей ліцензування.

Глобалізаційні процеси посилили значення наднаціональних стандартів охорони інтелектуальної власності. Міжнародні договори у сфері інтелектуальної власності та механізми їхнього забезпечення, зокрема у межах Світової організації торгівлі та Всесвітньої організації інтелектуальної власності, поступово формують універсальні правила гри для учасників світового ринку. Проте у цифровій економіці навіть уніфіковані правові стандарти не гарантують ефективного захисту без належного правозастосування. Онлайн-порушення, анонімність користувачів, розміщення контенту на серверах у різних країнах та використання децентралізованих технологій істотно ускладнюють виявлення порушників і притягнення їх до відповідальності.

У відповідь на ці виклики змінюється і сама парадигма захисту прав інтелектуальної власності. Поряд із традиційними судовими та адміністративними механізмами дедалі ширше застосовуються технологічні інструменти захисту, такі як цифрові системи управління правами, водяні знаки, блокчейн-рішення для фіксації авторства та обігу прав. У цьому контексті правовий захист доповнюється технічними та організаційними засобами, що дозволяє змістити акцент із реактивного реагування на порушення до превентивного управління правами.

Особливу складність у цифровій економіці становить питання захисту прав інтелектуальної власності у сфері штучного інтелекту та автоматизованого створення контенту. Алгоритми машинного навчання використовують великі масиви даних, що часто включають охоронювані об'єкти, а результати їхньої

роботи не завжди вписуються у традиційні уявлення про авторство і винахідництво. Це ставить під сумнів усталені критерії правової охорони і вимагає розробки нових концептуальних підходів до визначення суб'єктів і обсягу прав.

Таким чином, захист прав інтелектуальної власності в умовах глобалізації та цифрової економіки перетворюється на багатовимірне явище, що виходить за межі суто національного правового регулювання. Він дедалі більше залежить від узгодженості міжнародних стандартів, ефективності правозастосування, здатності правової системи адаптуватися до технологічних змін та сформованості інноваційної правової культури. У сучасних умовах ефективний захист інтелектуальної власності має не лише охороняти права правовласників, але й сприяти сталому розвитку, підтримувати відкритість інноваційного середовища та забезпечувати інтеграцію правових і технологічних механізмів у глобальному цифровому просторі.

З ПРОЦЕДУРИ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПАТЕНТИ, ТОВАРНІ ЗНАКИ ТА АВТОРСЬКІ ПРАВА

3.1 Особливості патентування винаходів, корисних моделей і промислових зразків.

3.2 Процедура реєстрації товарних знаків.

3.3 Авторські права: їхня охорона та реєстрація. Відмінності в захисті зареєстрованих і незареєстрованих прав.

3.1 Особливості патентування винаходів, корисних моделей і промислових зразків

Система патентування в Україні є одним із ключових інструментів правової охорони результатів технічної та художньо-конструкторської творчості й водночас важливим елементом інноваційної політики держави. Вона покликана забезпечити баланс між інтересами творців, які прагнуть отримати виключні права на результати своєї діяльності, та інтересами суспільства, зацікавленого в поширенні знань і технологічному прогресі. Особливості патентування винаходів, корисних моделей і промислових зразків в Україні зумовлені як їхньою різною правовою природою, так і впливом міжнародних стандартів, зокрема європейських, на національне законодавство.

Патентування винаходів в Україні ґрунтується на класичній триєдиній системі критеріїв охороноздатності: новизні, винахідницькому рівні та промисловій придатності. Саме наявність винахідницького рівня відрізняє винахід від інших об'єктів промислової власності та зумовлює більш складну й тривалу процедуру правової охорони. Українська модель патентування передбачає проведення кваліфікаційної експертизи, в межах якої здійснюється повна перевірка заявленого технічного рішення на відповідність зазначеним критеріям. Такий підхід відповідає міжнародній практиці та спрямований на запобігання наданню патентної охорони тривіальним або очевидним рішенням, що могли б необґрунтовано обмежити конкуренцію та подальший розвиток техніки. Водночас тривалість і складність цієї процедури зумовлюють потребу у високому рівні патентної культури заявників і залученні професійних патентних повірених.

На відміну від винаходів, корисні моделі в українській правовій системі розглядаються як об'єкти з нижчим порогом охороноздатності, що орієнтовані передусім на швидку правову охорону прикладних технічних рішень. Критерії новизни та промислової придатності є визначальними для надання правової охорони корисній моделі, тоді як винахідницький рівень формально не вимагається або перевіряється в обмеженому обсязі. Це зумовлює спрощену процедуру експертизи та скорочені строки отримання охоронного документа. Така модель патентування є привабливою для малого та середнього бізнесу, який прагне оперативно закріпити свої технічні напрацювання на ринку. Окрім того, саме спрощений характер охорони корисних моделей породжує ризики

зловживання правами, зокрема патентування технічно незначних рішень або використання корисних моделей як інструменту недобросовісної конкуренції.

Особливе місце в системі промислової власності посідають промислові зразки, правова охорона яких спрямована не на технічну сутність виробу, а на його зовнішній вигляд. В Україні промислові зразки охороняються за умови новизни та індивідуального характеру, що означає, що загальне враження від зразка має відрізнятися від враження, яке справляють раніше відомі зразки. Такий підхід відображає європейську концепцію охорони дизайну та підкреслює роль естетичних і маркетингових чинників у сучасній економіці. Патентування промислових зразків дає змогу правовласникам захищати дизайн продукції як самостійний економічний актив, що має значну комерційну цінність у галузях легкої промисловості, машинобудування, побутової техніки та креативних індустрій.

Важливою особливістю української системи патентування є її тісний зв'язок із міжнародними та європейськими механізмами охорони промислової власності. Україна є учасницею ключових міжнародних договорів, що забезпечують можливість використання пріоритету та спрощують процедури подання заявок за кордоном. Це дозволяє українським заявникам інтегрувати свої розробки у глобальний інноваційний простір, а іноземним правовласникам ефективно захищати свої права на території України. Водночас гармонізація з європейським правом зумовлює поступове підвищення вимог до якості патентних заявок і посилення ролі експертизи як інструменту забезпечення балансу між охороною прав і свободою конкуренції.

Не менш важливим є питання співвідношення різних об'єктів патентування та стратегічного вибору форми правової охорони. В українській практиці нерідко виникають ситуації, коли одне й те саме технічне рішення може бути заявлене як винахід або як корисна модель, а зовнішній вигляд виробу – паралельно захищений як промисловий зразок. Така множинність форм охорони створює можливості для комплексного захисту інновацій, але водночас потребує зваженого підходу, оскільки неправильний вибір об'єкта може призвести до слабкої або вразливої правової позиції у разі спору.

У сучасних умовах цифровізації та інноваційної економіки система патентування в Україні стикається з новими викликами, пов'язаними з розвитком високих технологій, штучного інтелекту та швидкою зміною технічних рішень. Це зумовлює потребу в подальшому вдосконаленні правового регулювання, підвищенні якості експертизи та формуванні сталої судової практики у сфері патентних спорів. У підсумку патентування винаходів, корисних моделей і промислових зразків в Україні варто розглядати не лише як формальну юридичну процедуру, а як стратегічний інструмент управління інтелектуальними активами, що відіграє визначальну роль у розвитку національної інноваційної системи та інтеграції України у світову економіку знань.

3.2 Процедура реєстрації товарних знаків

Процедура реєстрації товарних знаків і промислових зразків в Україні є складовою системи правової охорони об'єктів інтелектуальної власності та відіграє ключову роль у забезпеченні правової визначеності, конкурентоспроможності бізнесу й інтеграції України до міжнародного економічного простору. Її нормативну основу становлять Цивільний кодекс України та спеціальний закон – зокрема Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», а також підзаконні акти і міжнародні договори, учасницею яких є Україна. Важливим інституційним елементом є діяльність Національного органу інтелектуальної власності, функції якого виконує Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ).

Реєстрація товарного знака в Україні ґрунтується на концепції індивідуалізації товарів і послуг одного суб'єкта господарювання від інших. Саме тому правова охорона надається лише тим позначенням, які відповідають критеріям охороноздатності, зокрема мають розрізняльну здатність, не суперечать публічному порядку та моралі, а також не вводять споживачів в оману. Процедура реєстрації починається з подання заявки, яка включає зображення позначення, перелік товарів і послуг відповідно до Міжнародної класифікації Ніцци та відомості про заявника. З моменту подання заявки виникає формальний пріоритет, що має істотне значення у разі конкуренції прав.

Подальший розгляд заявки передбачає проведення формальної експертизи, під час якої перевіряється відповідність поданих матеріалів установленим вимогам, а також кваліфікаційної експертизи, спрямованої на оцінку охороноздатності знака по суті. Саме на цьому етапі здійснюється аналіз можливих конфліктів із раніше зареєстрованими або заявленими знаками, що відображає баланс між інтересами нового заявника та власників уже існуючих прав. У разі позитивного рішення відомості про знак вносяться до Державного реєстру, а заявнику видається свідоцтво, яке засвідчує виникнення виключного права на строк десять років із можливістю неодноразового продовження.

Загалом процедура реєстрації товарних знаків в Україні відображає поєднання формалізованих адміністративних механізмів і матеріально-правових критеріїв охороноздатності. Вона спрямована не лише на надання правової охорони конкретним об'єктам, а й на забезпечення стабільності ринку, захист інтересів споживачів і стимулювання інноваційної та творчої діяльності. В умовах євроінтеграції та цифровізації економіки значення цих процедур зростає, оскільки вони стають інструментом включення українських суб'єктів у глобальні ланцюги створення доданої вартості та міжнародний обіг об'єктів інтелектуальної власності.

3.3 Авторські права: охорона та реєстрація. Відмінності в захисті зареєстрованих і незареєстрованих прав

Авторське право в Україні ґрунтується на європейській континентальній традиції охорони результатів творчої діяльності та визнається одним із фундаментальних інститутів інтелектуальної власності. Його правове регулювання базується передусім на положеннях Цивільного кодексу України та Закону України «Про авторське право і суміжні права», а також на міжнародних зобов'язаннях держави, зокрема за Бернською конвенцією та договорами ВОІВ. Ключовою концептуальною особливістю авторського права є те, що охорона виникає не внаслідок адміністративної процедури, а безпосередньо з факту створення твору, якщо він має ознаки творчості та виражений в об'єктивній формі.

Саме ця автоматичність виникнення авторських прав зумовлює специфіку їхньої охорони в Україні. Закон виходить із презумпції, що автор є первинним носієм як особистих немайнових, так і майнових прав на твір. Немайнові права, зокрема право авторства, право на ім'я та право на недоторканність твору, мають абсолютний і невідчужуваний характер, що відображає персоналістичну природу авторського права. Майнові ж права забезпечують економічну реалізацію творчого результату, дозволяючи автору або іншому правовласнику контролювати використання твору та отримувати винагороду.

У цьому контексті реєстрація авторського права в Україні має не правостворювальне, а декларативне значення. Державна реєстрація здійснюється з метою фіксації факту існування твору та належності прав певній особі, що має особливу доказову цінність у разі виникнення спорів. Свідectvo про реєстрацію авторського права не є умовою набуття правової охорони, проте істотно спрощує доведення авторства та дати створення твору, що набуває практичного значення в судових і позасудових механізмах захисту.

Відмінності між захистом зареєстрованих і незареєстрованих авторських прав проявляються насамперед у площині доказування. У разі порушення незареєстрованого авторського права автор зберігає повний обсяг правових засобів захисту, однак змушений самотійно доводити факт створення твору, свою участь у творчому процесі та момент виникнення прав. Це може вимагати залучення складних і непрямих доказів, таких як чернетки, електронні файли, свідчення третіх осіб або експертні висновки. Таким чином, хоча правова охорона існує об'єктивно, її практична реалізація може бути ускладнена.

Натомість реєстрація авторського права створює презумпцію належності прав особі, зазначеній у свідectві, що істотно змінює процесуальний баланс у разі спору. Обов'язок спростування таких відомостей покладається на сторону, яка їх заперечує, що підвищує рівень правової визначеності та передбачуваності судового захисту. Особливо це важливо в умовах цифрової економіки, де твори легко копіюються, поширюються та модифікуються, а порушення авторських прав набувають масового і транскордонного характеру.

Таким чином, українська модель охорони авторських прав поєднує принцип автоматичного виникнення прав із можливістю їхньої добровільної реєстрації як інструменту превентивного захисту. Відмінності між зареєстрованими й незареєстрованими правами не стосуються обсягу правової охорони як такої, але мають істотне значення для ефективності їхньої реалізації та захисту. У цьому проявляється загальна логіка сучасного авторського права, яке орієнтоване не лише на визнання творчої свободи автора, а й на створення практичних механізмів забезпечення справедливого балансу між інтересами правовласників, користувачів і суспільства в цілому.

4 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1 Теоретичні аспекти правового регулювання інноваційної діяльності.

4.2 Договірні форми регулювання інноваційної діяльності.

4.3 Зарубіжний досвід правового регулювання інноваційної діяльності.

4.1 Теоретичні аспекти правового регулювання інноваційної діяльності

Інноваційна діяльність у сучасній правовій доктрині розглядається як складне соціально-економічне та правове явище, що перебуває на перетині науки, технологій, економіки та права. Її сутність полягає не лише у створенні нових знань або технологічних рішень, а й у їхньому практичному впровадженні, комерціалізації та інтеграції в економічні й соціальні процеси. Саме цей перехід від ідеї до ринкової або суспільно значущої реалізації зумовлює потребу в спеціальному правовому регулюванні, яке виходить за межі класичних інститутів цивільного чи господарського права.

З теоретичного погляду правове регулювання інноваційної діяльності ґрунтується на поєднанні економічної теорії інновацій та правових концепцій стимулювання творчої та підприємницької активності. Ще з часів Й. Шумпетера інновації розглядаються як рушій економічного розвитку, що порушує рівновагу та створює нові ринки, продукти і моделі організації виробництва. Право в цьому контексті виконує не лише охоронну, а й інструментальну функцію, формуючи інституційні умови для виникнення, поширення та використання інновацій.

У сучасній теорії права інноваційна діяльність постає як комплексний об'єкт правового впливу, який не може бути врегульований лише нормами однієї галузі. Вона охоплює норми інтелектуальної власності, договірних права, корпоративного управління, фінансового та податкового права, а також адміністративно-правові механізми державної підтримки. Така міжгалузєва природа зумовлює формування концепції інноваційного права як відносно самостійного напрямку правового регулювання, що має власні принципи, цілі та методи.

Ключовим теоретичним питанням є співвідношення публічно-правових і приватно-правових засобів у регулюванні інноваційної сфери. З одного боку, інноваційна діяльність базується на приватній ініціативі, свободі наукової та технічної творчості, договірній автономії суб'єктів господарювання. З іншого боку, держава зацікавлена в інноваціях як чиннику національної конкурентоспроможності, технологічного суверенітету та сталого розвитку, що зумовлює застосування інструментів стратегічного планування, фінансування, регулювання та контролю. Теоретично це втілюється у моделі «регулятивного сприяння», коли право не стільки обмежує, скільки створює стимули для інноваційної активності.

Важливим теоретичним аспектом є також взаємозв'язок інноваційної діяльності з правом інтелектуальної власності. Хоча охорона результатів

інтелектуальної діяльності є ключовим стимулом для інновацій, сучасна доктрина визнає необхідність балансу між виключними правами та суспільними інтересами. Надмірна правова монополізація може стримувати подальші дослідження та технологічний розвиток, що породжує дискусії щодо відкритих інновацій, ліцензування, патентних пулів та обмежень виключних прав.

Таким чином, теоретичні аспекти правового регулювання інноваційної діяльності відображають еволюцію права від статичної охоронної системи до динамічного інструменту розвитку. У сучасному розумінні право не лише фіксує результати інноваційної діяльності, а й активно формує середовище, в якому інновації виникають, поширюються та трансформують економіку і суспільство. Саме ця інтегративна та стратегічна роль права визначає його значення в умовах глобальної конкуренції та переходу до економіки знань.

4.2 Договірні форми регулювання інноваційної діяльності

Договірні форми регулювання інноваційної діяльності посідають центральне місце в сучасній системі правового забезпечення інновацій, оскільки саме через договір відбувається практична реалізація результатів науково-технічної творчості, їх комерціалізація та інтеграція в господарський обіг. У теоретичному вимірі договір у сфері інноваційної діяльності виступає не лише як класичний цивільно-правовий інструмент, а як гнучкий регулятор складних, довготривалих і багаторівневих відносин між суб'єктами інноваційного процесу – розробниками, інвесторами, замовниками, виробниками та кінцевими користувачами інновацій.

Специфіка інноваційної діяльності зумовлює особливу роль договірної регулювання, оскільки на відміну від традиційних товарних або сервісних відносин інноваційні результати часто мають нематеріальний характер, перебувають на різних стадіях готовності та пов'язані з підвищеним рівнем технічної й економічної невизначеності. У таких умовах договір виконує не лише функцію юридичного оформлення зобов'язань, а й функцію розподілу ризиків, визначення механізмів фінансування, закріплення прав на результати інтелектуальної діяльності та встановлення правил їхнього подальшого використання.

З позицій теорії приватного права договірні форми регулювання інноваційної діяльності базуються на принципі свободи договору, який дозволяє сторонам самостійно конструювати правову модель співпраці з урахуванням специфіки інноваційного проєкту. Разом із тим ця свобода не є абсолютною, оскільки обмежується імперативними нормами законодавства у сфері інтелектуальної власності, конкуренції, публічних закупівель та державної допомоги. Таким чином, договір у сфері інновацій формується на стику приватноправової автономії та публічно-правових інтересів.

Особливе значення в договірному регулюванні інноваційної діяльності має визначення правового режиму результатів інтелектуальної діяльності, створених у процесі виконання договору. Теоретично це питання пов'язане з проблемою

первинної належності прав, співвідношення прав автора та замовника, а також можливістю договірного перерозподілу майнових прав. Саме договір стає ключовим інструментом, який дозволяє врегулювати, кому і в якому обсязі належатимуть права на створені об'єкти, за яких умов вони можуть бути передані або ліцензовані, а також як забезпечується винагорода творців.

У контексті інноваційної економіки договірні форми дедалі частіше виходять за межі класичних двосторонніх моделей і набувають мережевого характеру. Це проявляється у використанні складних договірних конструкцій, які охоплюють декілька взаємопов'язаних угод, спрямованих на реалізацію одного інноваційного проекту. Така договірна архітектура дозволяє поєднувати наукові дослідження, дослідно-конструкторські роботи, інвестиційне фінансування, трансфер технологій та комерціалізацію результатів у межах єдиної правової моделі.

З погляду порівняльно-правового аналізу, у правових системах провідних інноваційних економік спостерігається тенденція до розширення договірних механізмів як альтернативи жорсткому регуляторному втручання держави. У США акцент робиться на гнучких контрактних моделях співпраці між університетами, стартапами та венчурними інвесторами, де договір фактично визначає долю інноваційного результату. У праві Європейського Союзу договірні форми інноваційної діяльності доповнюються наднаціональними стандартами та рекомендаціями, що сприяє гармонізації підходів до трансферу технологій і спільних досліджень.

Водночас теорія інноваційного права звертає увагу на обмеження договірного регулювання, зумовлені асиметрією інформації та економічної сили сторін. У сфері інновацій це особливо актуально, оскільки розробники часто перебувають у слабшій позиції порівняно з великими корпораціями або інвесторами. У таких випадках право має виконувати коригуючу функцію, запобігаючи договірним умовам, що можуть призводити до фактичного позбавлення авторів можливості контролювати або справедливо винагороджувати результати своєї творчої праці.

У підсумку договірні форми регулювання інноваційної діяльності варто розглядати як динамічний і багатовимірний правовий інструмент, який забезпечує взаємодію між творчістю, економікою та правом. Саме через договір інновація переходить із площини ідеї у площину економічної та соціальної цінності, а ефективність правового регулювання в цій сфері значною мірою залежить від здатності договірних механізмів адаптуватися до швидких технологічних змін та зростаючої складності інноваційних процесів.

4.3 Зарубіжний досвід правового регулювання інноваційної діяльності

Зарубіжний досвід правового регулювання інноваційної діяльності демонструє еволюцію права від допоміжного механізму охорони результатів науково-технічної творчості до системного інструменту формування інноваційної економіки. У сучасних правових системах інноваційна діяльність розглядається не як ізольований сектор, а як наскрізний процес, що пронизує науку, промисловість, фінансову сферу та державну політику. Відповідно, правове регулювання інновацій за кордоном має комплексний характер і поєднує приватноправові та публічно-правові засоби впливу.

У країнах з англосаксонською правовою традицією, передусім у Сполучених Штатах Америки, домінує модель, орієнтована на ринок та підприємницьку ініціативу. Право тут виконує функцію створення сприятливого інституційного середовища для інновацій, мінімізуючи регуляторні бар'єри та забезпечуючи високий рівень захисту прав інтелектуальної власності. Особливого значення набуває договірне регулювання взаємодії між університетами, бізнесом і державою, що дозволяє ефективно трансформувати результати фундаментальних досліджень у комерційно успішні продукти. Водночас американська модель демонструє тісний зв'язок між правом інтелектуальної власності та інвестиційним правом, оскільки патенти та інші охоронні документи розглядаються як ключові активи для залучення венчурного капіталу.

Європейський Союз розвиває іншу, більш інституціоналізовану модель правового регулювання інноваційної діяльності, яка базується на поєднанні ринкових механізмів із активною роллю держави та наднаціональних органів. У праві ЄС інновації визнаються стратегічним чинником сталого розвитку, що зумовлює формування цілісної інноваційної політики, інтегрованої в правову систему Союзу. Значну увагу приділено гармонізації національних законодавств, створенню єдиного ринку інновацій та усуненню правових фрагментацій, які можуть стримувати транснаціональну співпрацю. Правове регулювання тут спрямоване не лише на захист прав, а й на стимулювання кооперації, відкритих інновацій і трансферу технологій між державами-членами.

Азійські країни, зокрема Японія та Південна Корея, демонструють модель, у якій правове регулювання інноваційної діяльності тісно пов'язане з довгостроковим стратегічним плануванням. У цих правових системах інновації розглядаються як елемент національної безпеки та конкурентоспроможності, що зумовлює активне втручання держави у формування інноваційної інфраструктури. Право використовується для координації взаємодії між науковими установами, промисловими корпораціями та фінансовими інститутами, забезпечуючи стабільність і передбачуваність інноваційних процесів. Водночас характерною рисою є поступова адаптація традиційних правових механізмів до вимог цифрової економіки та глобальних ринків.

У правопорядках, що формуються або трансформуються, зокрема в країнах Центральної та Східної Європи, зарубіжний досвід свідчить про прагнення

поєднати міжнародні стандарти з національними особливостями економічного розвитку. Тут правове регулювання інновацій часто має компенсаторний характер, оскільки держава через право намагається подолати структурні дисбаланси, обмеженість приватних інвестицій та недостатній рівень комерціалізації наукових розробок. У таких системах право виконує функцію каталізатора, спрямованого на інтеграцію національних інноваційних екосистем у глобальний простір.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить про різні підходи до правового забезпечення інноваційної діяльності в провідних правових системах світу. У США домінує ринково-орієнтована модель, де центральну роль відіграють механізми інтелектуальної власності, венчурного фінансування та контрактного регулювання трансферу технологій. Європейський Союз розвиває більш інституціоналізований підхід, поєднуючи захист прав інтелектуальної власності з активною державною політикою у сфері досліджень та інновацій, що реалізується через рамкові програми, грантові механізми та регуляторні «пісочниці». Японська модель характеризується тісною координацією між державою, бізнесом і науковими установами, де право слугує інструментом довгострокової технологічної стратегії.

На міжнародному рівні теоретичні засади правового регулювання інноваційної діяльності дедалі більше формуються під впливом глобалізації та цифровізації. Інновації набувають транснаціонального характеру, що ставить під сумнів ефективність винятково національних регуляторних механізмів. Це зумовлює розвиток наднаціональних і «м'яких» правових інструментів, рекомендацій міжнародних організацій, стандартів та best practices, які доповнюють класичне міжнародне договірне право.

Порівняльно-правовий аналіз дозволяє зробити висновок, що попри відмінності моделей, зарубіжний досвід характеризується спільною тенденцією до гнучкості та адаптивності правового регулювання. Інноваційна діяльність розвивається швидше, ніж традиційні правові інститути, що змушує законодавців і правозастосовні органи шукати баланс між правовою визначеністю та регуляторною відкритістю. У цьому контексті зростає роль «м'якого права», рекомендацій, стратегій і стандартів, які доповнюють класичні нормативні акти.

Таким чином, зарубіжний досвід правового регулювання інноваційної діяльності свідчить, що ефективне право в цій сфері не обмежується охороною результатів творчої діяльності. Воно формує цілісну інноваційну екосистему, в якій взаємодіють наука, бізнес і держава, а правові норми стають інструментом довгострокового розвитку, інтеграції в глобальну економіку та забезпечення технологічного прогресу.

5 РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СТИМУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

5.1 Правові механізми захисту інтелектуальної власності, які стимулюють інноваційну діяльність.

5.2 Приклади успішних інноваційних проєктів та їхній зв'язок з патентами і авторським правом.

5.3 Ефективність інструментів інтелектуальної власності в комерціалізації нових технологій.

5.1 Правові механізми захисту інтелектуальної власності, які стимулюють інноваційну діяльність

Правові механізми захисту інтелектуальної власності відіграють системоутворювальну роль у стимулюванні інноваційної діяльності, оскільки саме вони забезпечують трансформацію творчих і науково-технічних результатів у економічно значущі активи. У теоретичному вимірі інтелектуальна власність розглядається не лише як об'єкт охорони, а як інституційний інструмент, що формує стимули для інвестування у дослідження, розробки та впровадження нових технологій. Ефективність інноваційної системи значною мірою залежить від того, наскільки правові механізми здатні поєднати інтереси творців, інвесторів, бізнесу та суспільства.

У класичній правовій доктрині захист інтелектуальної власності обґрунтовується через концепцію виключних прав, які надають правовласнику тимчасову монополію на використання результату інтелектуальної діяльності. Саме ця обмежена у часі монополія створює економічний стимул для інновацій, оскільки дозволяє компенсувати витрати на наукові дослідження та розробки, які за своєю природою є ризиковими та капіталомісткими. Право в цьому контексті виконує функцію зниження інноваційних ризиків, забезпечуючи передбачуваність і стабільність правового статусу інноваційного результату.

Водночас сучасна теорія інноваційного розвитку підкреслює, що стимулюючий ефект правового захисту інтелектуальної власності залежить не стільки від жорсткості охорони, скільки від її збалансованості. Надмірно сильний захист може призводити до блокування подальших досліджень і технологічного прогресу, тоді як слабка охорона не створює достатніх стимулів для інвестування. Саме тому правові механізми захисту мають бути сконструйовані таким чином, щоб забезпечувати динамічний баланс між виключними правами та публічними інтересами, зокрема інтересами розвитку науки, конкуренції та доступу до знань.

Особливу роль у стимулюванні інновацій відіграють механізми правової визначеності та передбачуваності. Чіткість критеріїв охороноздатності, стабільність правового режиму об'єктів інтелектуальної власності та ефективність процедур їхнього захисту формують довіру суб'єктів інноваційної діяльності до правової системи. У цьому аспекті право стає не лише охоронним,

а й сигнальним інструментом, який повідомляє учасникам ринку про допустимі межі використання інноваційних результатів і можливості їхньої легальної комерціалізації.

Не менш важливим стимулюючим чинником є договірно-правові механізми, що ґрунтуються на захисті інтелектуальної власності. Саме через договори про передачу прав, ліцензування та спільне використання інноваційних результатів забезпечується циркуляція знань і технологій в економіці. Правовий захист у цьому випадку не обмежується охороною від порушень, а створює умови для легального обігу інтелектуальних активів, що сприяє їхньому масштабуванню та інтеграції в нові продукти й процеси.

У глобалізованій та цифровій економіці стимулююча роль правових механізмів захисту інтелектуальної власності посилюється завдяки їхньому транснаціональному виміру. Міжнародні стандарти охорони та уніфікація правових підходів знижують бар'єри для трансферу технологій і міжнародної інноваційної кооперації. Водночас ефективний захист прав у цифровому середовищі стає критично важливим для таких галузей, як програмне забезпечення, креативні індустрії та високотехнологічне виробництво, де швидкість копіювання та поширення результатів інтелектуальної діяльності суттєво зростає.

У сучасній правовій теорії дедалі більшого значення набуває ідея функціонального підходу до захисту інтелектуальної власності, згідно з яким правові механізми оцінюються не лише з точки зору формальної охорони, а з позиції їх здатності стимулювати інноваційну активність. У цьому контексті право розглядається як інструмент управління інноваційними процесами, який має бути достатньо гнучким, щоб адаптуватися до технологічних змін, і водночас достатньо стабільним, щоб забезпечувати довгострокові стимули для творчості та інвестування.

Отже, правові механізми захисту інтелектуальної власності, що стимулюють інноваційну діяльність, становлять складну систему взаємопов'язаних норм і інститутів, спрямованих не лише на охорону результатів інтелектуальної праці, а й на формування сприятливого інноваційного середовища. Їхня ефективність визначається здатністю забезпечити баланс між приватними та публічними інтересами, між захистом і доступом, між стабільністю та адаптивністю, що є ключовою умовою сталого інноваційного розвитку в сучасному світі.

5.2 Приклади успішних інноваційних проєктів та їхній зв'язок із патентами і авторським правом

Успішні інноваційні проєкти в сучасній економіці майже завжди демонструють тісний і структурний зв'язок між технологічним результатом та ефективним використанням правових механізмів охорони інтелектуальної власності. Патенти й авторське право в цьому контексті виступають не другорядним юридичним оформленням, а фундаментальними елементами

інноваційної стратегії, які визначають можливість комерціалізації, масштабування та довгострокової економічної віддачі від інновації.

У сфері високих технологій класичним прикладом є розвиток індустрії програмного забезпечення та цифрових платформ, де авторське право стало основним інструментом правової охорони. Програмні продукти, алгоритми та цифровий контент охороняються як об'єкти авторського права, що дозволяє правовласникам контролювати їхнє використання, поширення та модифікацію. Саме завдяки авторсько-правовому режиму такі інноваційні проєкти змогли сформувані сталі бізнес-моделі, засновані на ліцензуванні, підписці або модульному доступі до програмних рішень. У цьому випадку авторське право не лише захищає творчий результат, а й створює правову основу для постійного оновлення продукту, що є ключовою характеристикою цифрових інновацій.

Водночас у галузях, де інновація має технічний і матеріалізований характер, вирішальну роль відіграє патентний захист. Успішні інноваційні проєкти в біотехнологіях, фармацевтиці та машинобудуванні демонструють, що патент є не лише засобом правової охорони, а й інструментом інвестиційної привабливості. Патент фіксує новизну та промислову придатність технологічного рішення, створюючи правову визначеність для інвесторів і партнерів. У таких проєктах саме наявність патентного портфеля часто є передумовою укладення договорів про фінансування, спільні дослідження або трансфер технологій.

Особливо показовими є інноваційні проєкти, що поєднують патентний захист і авторське право в межах одного технологічного продукту. У складних технічних системах, наприклад у сфері електроніки, медичних пристроїв або «розумних» технологій, патентами охороняються технічні рішення, конструкції та способи функціонування, тоді як програмне забезпечення, інтерфейси та документація підпадають під охорону авторського права. Така багаторівнева модель правового захисту дозволяє створити комплексний бар'єр для недобросовісного копіювання і водночас гнучко керувати різними аспектами комерціалізації інновації.

З точки зору інноваційної стратегії, успішні проєкти свідчать про перехід від одиничного патентування до системного управління правами інтелектуальної власності. Патенти використовуються не лише для захисту власного продукту, а й як інструмент переговорів, ліцензування та формування технологічних альянсів. У таких випадках правова охорона не блокує інноваційний обмін, а, навпаки, структурує його, дозволяючи різним суб'єктам брати участь у розвитку технології на договірних засадах.

Не менш важливими є приклади інноваційних проєктів у креативних індустріях, де авторське право стало основою масштабування творчих рішень. Аудіовізуальні платформи, ігрова індустрія та дизайн-орієнтовані проєкти демонструють, що ефективна охорона авторських прав дозволяє перетворити індивідуальний творчий результат на глобальний комерційний продукт. У цьому випадку інновація полягає не лише у створенні нового контенту, а й у нових моделях його правового використання, що поєднують технології, творчість і право.

У контексті університетських та науково-дослідних інноваційних проєктів зв'язок із патентами та авторським правом набуває особливого значення. Успішні приклади комерціалізації наукових результатів демонструють, що чітке врегулювання прав на результати досліджень є ключовою умовою їхнього подальшого впровадження. Патентування винаходів, створених у межах академічних досліджень, та охорона авторських прав на наукові публікації й програмні продукти дозволяють університетам інтегруватися в інноваційні екосистеми, співпрацювати з бізнесом і створювати стартапи на основі власних розробок.

Таким чином, аналіз успішних інноваційних проєктів свідчить, що патенти й авторське право не є формальним юридичним додатком до інновації. Вони виступають активними інструментами управління інноваційним циклом – від створення ідеї до її глобальної комерціалізації. Саме здатність інтегрувати правову охорону у стратегію розвитку проєкту визначає його життєздатність, конкурентоспроможність і довгостроковий успіх.

5.3 Ефективність інструментів інтелектуальної власності в комерціалізації нових технологій

Ефективність інструментів інтелектуальної власності в комерціалізації нових технологій є одним із ключових питань сучасної теорії інноваційного та інтелектуального права, оскільки саме на цьому етапі відбувається перехід від науково-технічного результату до економічної цінності. Комерціалізація передбачає не лише технічну готовність технології, а й наявність чітко визначеного правового режиму, який дозволяє включити її в ринковий обіг, залучити інвестиції та забезпечити довгострокову конкурентну перевагу.

З теоретичного погляду інструменти інтелектуальної власності виконують функцію інституційного «мосту» між сферою створення знань і сферою їхнього економічного використання. Патенти, авторське право, промислові зразки та засоби індивідуалізації формують правову оболонку технології, яка перетворює нематеріальний результат творчої діяльності на оборотоздатний актив. Саме ця трансформація дозволяє технології стати об'єктом інвестування, ліцензування або внесення до статутного капіталу, що є критично важливим для її виходу на ринок.

Особливу роль у комерціалізації відіграють патенти як інструмент правової ексклюзивності. Патентний захист забезпечує тимчасову монополію на використання технічного рішення, що створює економічні стимули для суб'єктів, які інвестують у розробку та впровадження технологій. Ефективність патенту в цьому контексті полягає не лише в можливості заборонити третім особам використання технології, а й у створенні правової визначеності щодо обсягу прав, строку охорони та територіальної дії. Саме ця визначеність є передумовою для укладення договорів про трансфер технологій, стратегічних партнерств та залучення венчурного капіталу.

Водночас сучасна правова доктрина підкреслює, що патентна охорона не завжди є універсальним інструментом комерціалізації. Високі витрати на

патентування, обмежений строк дії та ризик обхідних рішень можуть знижувати її ефективність у певних галузях. Тому в практиці комерціалізації дедалі частіше використовується комбінований підхід, за якого патенти доповнюються іншими інструментами інтелектуальної власності, зокрема авторським правом і режимом комерційної таємниці.

Авторське право в комерціалізації нових технологій відіграє особливо важливу роль у цифровій економіці. Програмне забезпечення, бази даних, цифрові платформи та інтерфейси охороняються без необхідності формальної реєстрації, що знижує бар'єри для виходу на ринок і прискорює комерційне використання результатів інтелектуальної діяльності. Ефективність авторського права полягає в його гнучкості, можливості швидкого ліцензування та адаптації до змін технологічного середовища, що є критично важливим для інновацій із коротким життєвим циклом.

У цьому контексті варто звернути увагу на значення договірних механізмів, які забезпечують практичну реалізацію інструментів інтелектуальної власності в процесі комерціалізації. Ліцензійні договори, угоди про спільну діяльність і трансфер технологій дозволяють перетворити виключні права на джерело стабільного доходу, не обмежуючи при цьому поширення інновацій. Ефективність таких механізмів визначається не лише юридичною коректністю договорів, а й здатністю правовласників стратегічно управляти своїм портфелем інтелектуальної власності.

На рівні інноваційних екосистем ефективність інструментів інтелектуальної власності значною мірою залежить від інституційного середовища. Наявність спеціалізованих офісів трансферу технологій, зрозумілих процедур оцінки вартості інтелектуальних активів і доступу до судового захисту підвищує довіру до правової системи та стимулює активнішу комерціалізацію. У правопорядках, де ці елементи належно функціонують, інтелектуальна власність перетворюється на повноцінний економічний ресурс, а не лише на формальний об'єкт охорони.

Водночас глобалізація та цифровізація висувають нові вимоги до ефективності інструментів інтелектуальної власності. Технології швидко виходять за межі національних ринків, що потребує узгоджених міжнародних стандартів охорони та механізмів транскордонного захисту прав. У цьому вимірі ефективність інструментів інтелектуальної власності визначається їхньою здатністю забезпечити масштабування технологій без втрати контролю над правами та доходами.

Отже, ефективність інструментів інтелектуальної власності в комерціалізації нових технологій полягає не лише в силі правового захисту, а в їхній інтеграції в загальну інноваційну стратегію. Патенти, авторське право та інші правові механізми стають справді стимулюючими лише тоді, коли вони використовуються як динамічні інструменти управління технологічним розвитком, здатні забезпечити баланс між охороною, доступом і ринковою реалізацією інновацій.

6 КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙ: ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

6.1 Поняття та етапи комерціалізації інновацій. Роль інтелектуальної власності у процесі комерціалізації інновацій.

6.2 Договірні форми комерціалізації інновацій. Типи ліцензійних угод та їхнє застосування.

6.3 Вплив ліцензійної стратегії на розвиток ринку і конкурентоспроможність компаній.

6.4 Оцінка вартості прав інтелектуальної власності у процесі комерціалізації інновацій.

6.1 Поняття та етапи комерціалізації інновацій. Роль інтелектуальної власності у процесі комерціалізації інновацій

У сучасній теорії інноваційного розвитку комерціалізація інновацій розглядається не як завершальна стадія науково-дослідної діяльності, а як самостійний, складний і багатоаспектний процес трансформації результатів інтелектуальної та творчої діяльності у економічну цінність. На відміну від вузького підходу, за яким комерціалізація ототожнюється з продажем або ліцензуванням результату, сучасні наукові концепції трактують її як інтегративний процес, що охоплює правові, економічні, організаційні та управлінські механізми впровадження інновації в господарський обіг.

У цьому контексті інновація перестає бути лише науково-технічним результатом. Вона набуває статусу економічного активу лише за умови її інституціоналізації, правової визначеності та здатності бути включеною в ринкові відносини. Саме тому комерціалізація є тією ланкою, яка поєднує сферу знань із ринком, а систему науки – з економікою.

Комерціалізація інновацій має поетапний характер, що зумовлено як внутрішньою логікою розвитку інноваційного продукту, так і зовнішніми вимогами ринку та правового середовища. Початковою фазою цього процесу є створення результату інтелектуальної діяльності, який ще не має самостійної економічної цінності. На цьому етапі домінує науково-дослідна або творча складова, однак уже тут закладаються передумови майбутньої комерціалізації, зокрема через визначення потенційної сфери застосування та можливих моделей використання результату.

Подальший розвиток пов'язаний із ідентифікацією інновації як об'єкта інтелектуальної власності. Саме на цій стадії відбувається принципово важливий перехід від фактичного володіння знанням до юридично оформленого права. Вибір форми правової охорони – патент, авторське право, комерційна таємниця чи комбінована модель – визначає подальшу траєкторію комерціалізації, оскільки різні об'єкти інтелектуальної власності передбачають різні механізми обігу, строк дії прав та рівень виключності.

Наступний етап пов'язаний із оцінкою інновації як економічного активу. Тут здійснюється перехід від правової до фінансово-економічної логіки, коли результат інтелектуальної діяльності оцінюється з точки зору його ринкового потенціалу, конкурентних переваг, масштабованості та здатності генерувати дохід. У цьому контексті інтелектуальна власність виступає не лише як юридичний інструмент, а й як об'єкт інвестиційної привабливості.

Фінальною фазою є безпосереднє впровадження інновації в економічний обіг, яке може здійснюватися у різних формах: створення стартапу, передача прав за ліцензійним договором, франчайзинг, створення spin-off компаній, стратегічні альянси або трансфер технологій. Саме тут інтелектуальна власність забезпечує правову стабільність відносин між учасниками інноваційного процесу та мінімізує ризики опортуністичної поведінки.

Інтелектуальна власність у процесі комерціалізації інновацій виконує багатофункціональну роль, виходячи далеко за межі класичного розуміння охорони прав. Передусім вона слугує механізмом юридичної формалізації інновації, без якої неможливе її повноцінне включення в цивільний та господарський обіг. Право інтелектуальної власності створює виключність, яка є основою економічної мотивації інноватора та необхідною умовою окупності інвестицій.

Водночас інтелектуальна власність виконує інформаційну функцію, сигналізуючи ринку про новизну, технологічний рівень і правовий статус інновації. Наявність охоронного документа або належно оформлених авторських прав істотно підвищує довіру з боку інвесторів, партнерів і фінансових установ, що особливо важливо в умовах високих ризиків інноваційної діяльності.

Не менш важливою є функція інтелектуальної власності як інструменту договірної регуляції. Саме через механізми ліцензування, відчуження прав або спільного володіння створюються складні моделі комерційного використання інновацій, які дозволяють поєднувати інтереси науковців, бізнесу та держави. У цьому сенсі інтелектуальна власність стає основою формування інноваційних екосистем, у яких знання циркулюють, не втрачаючи при цьому правової визначеності.

Комерціалізація інновацій не може бути зведена лише до сфери інтелектуальної власності. Вона перебуває на перетині цивільного, господарського, корпоративного, податкового та інвестиційного права. Проте саме право інтелектуальної власності виконує системоутворювальну функцію, оскільки без нього інновація залишається економічно невизначеним результатом творчої діяльності.

У глобальному вимірі роль інтелектуальної власності в комерціалізації інновацій посилюється під впливом цифровізації, розвитку платформеної економіки та міжнародного трансферу технологій. Це зумовлює необхідність гармонізації національних правових систем із міжнародними стандартами та формування правової культури, в якій інтелектуальна власність розглядається не як формальна категорія, а як стратегічний ресурс розвитку.

6.2 Договірні форми комерціалізації інновацій. Типи ліцензійних угод та їхнє застосування

Договірні форми комерціалізації інновацій як ключовий елемент інноваційної економіки

У сучасній інноваційній економіці договірні форми комерціалізації інновацій відіграють системоутворювальну роль, оскільки саме через договір результат інтелектуальної та творчої діяльності інтегрується у господарський обіг. Комерціалізація інновацій зрідка здійснюється шляхом безпосереднього використання результату його первинним творцем; значно частіше вона реалізується через передачу або надання прав іншим суб'єктам, здатним забезпечити масштабування, виробництво, маркетинг і вихід на ринок. У цьому контексті договір виступає не лише формально-юридичним інструментом, а складним регулятором економічних інтересів, ризиків і відповідальності сторін.

З правового погляду договірні форми комерціалізації є проявом диспозитивності приватного права, що дозволяє сторонам самостійно конструювати модель використання інновації відповідно до її технологічних характеристик, ринкової ситуації та стратегічних цілей. Водночас держава, встановлюючи загальні вимоги до обігу прав інтелектуальної власності, забезпечує баланс між свободою договору та публічними інтересами, зокрема захистом конкуренції та прав третіх осіб.

Серед усіх договірних механізмів комерціалізації інновацій ліцензування посідає центральне місце. Саме ліцензійний договір дозволяє поєднати збереження правового контролю над об'єктом інтелектуальної власності з його економічним використанням. На відміну від договору відчуження прав, ліцензування не призводить до повної втрати правоволодільцем зв'язку з інновацією, а створює гнучку модель розподілу правомочностей між сторонами.

У теоретичному вимірі ліцензійний договір є формою дозволу на використання об'єкта інтелектуальної власності в межах, визначених договором, і водночас інструментом монетизації нематеріального активу. Його економічна сутність полягає в перетворенні виключного права на регулярний або одноразовий дохід, тоді як правова – у чіткому визначенні обсягу дозволених дій, строку, території та способів використання інновації.

Отже, ліцензування є не просто технічною процедурою, а формою стратегічного управління інтелектуальною власністю. Вибір конкретного типу ліцензії визначає рівень контролю над ринком, потенціал конкуренції та довгострокову вартість інновації.

У правовій доктрині та практиці комерціалізації інновацій сформувалися різні типи ліцензійних угод, які відрізняються за обсягом переданих прав і економічними наслідками. **Виключна** ліцензія передбачає, що ліцензіат отримує монопольне право використання об'єкта інтелектуальної власності в обумовлених межах, а сам ліцензіар утримується від його використання та від надання ліцензій іншим особам. Така модель часто застосовується у випадках,

коли інновація потребує значних інвестицій у виробництво або довготривалої розробки, і ліцензіат вимагає гарантій окупності вкладених ресурсів.

Невиключна ліцензія, навпаки, дозволяє ліцензіару зберігати право на власне використання інновації та укласти ліцензійні договори з кількома суб'єктами. У цьому разі комерціалізація ґрунтується на мультиплікації доходів шляхом широкого ринкового поширення технології. Такий підхід є характерним для програмного забезпечення, стандартних технологічних рішень та галузей із високим рівнем конкуренції.

Особливе місце займає **одинична** ліцензія, яка поєднує елементи виключної та невиключної моделі, надаючи право використання лише одному ліцензіату, але не позбавляючи ліцензіара можливості самостійно використовувати об'єкт. Вона часто використовується у відносинах між університетами та бізнесом, коли наукова установа прагне зберегти дослідницьку свободу.

У контексті глобалізації важливого значення набувають **субліцензійні** договори, які дозволяють ліцензіату передавати права третім особам. Такі механізми є характерними для транснаціональних інноваційних ланцюгів і сприяють масштабуванню технологій на міжнародних ринках.

З економіко-правової точки зору ліцензійні договори виконують також функцію розподілу ризиків між учасниками інноваційного процесу. Правоволоділець, передаючи права на використання інновації, зменшує власні комерційні ризики, тоді як ліцензіат бере на себе ризик ринкової реалізації. Такий розподіл є особливо важливим у високотехнологічних галузях, де невизначеність результатів є об'єктивною характеристикою інноваційної діяльності.

Крім того, ліцензійні угоди стимулюють дифузії інновацій, не руйнуючи при цьому механізмів правової охорони. У цьому полягає їхня суспільна цінність: право інтелектуальної власності, з одного боку, забезпечує виключність, а з іншого – через ліцензування сприяє поширенню нових технологій, знань і рішень.

Договірна комерціалізація інновацій у контексті університетської науки та бізнесу

Особливої уваги заслуговує застосування ліцензійних угод у сфері комерціалізації результатів наукових досліджень, виконаних у закладах вищої освіти та наукових установах. У цій сфері ліцензування виступає ключовим інструментом трансферу технологій, дозволяючи поєднати публічну місію науки з ринковими механізмами.

Таким чином, ефективність комерціалізації інновацій залежить не лише від юридичної коректності договору, а й від здатності сторін врахувати довгострокові інтереси: розвиток досліджень, збереження наукової репутації, справедливий розподіл доходів і доступ до результатів для подальших наукових розробок.

6.3 Вплив ліцензійної стратегії на розвиток ринку і конкурентоспроможність компаній

У сучасній економіці ліцензійна стратегія перестала бути допоміжним елементом управління інтелектуальною власністю і набула значення повноцінного інструменту формування ринкової позиції компанії. Вибір моделі ліцензування безпосередньо впливає на структуру ринку, інтенсивність конкуренції та динаміку технологічного розвитку галузей. У цьому сенсі ліцензійна стратегія є не лише юридичним рішенням, а стратегічним управлінським вибором, який поєднує інтереси правової охорони, економічної ефективності та довгострокової конкурентоспроможності.

З теоретичного погляду ліцензійна стратегія відображає баланс між прагненням компанії до збереження виключності та необхідністю поширення технології для досягнення ринкового ефекту. Абсолютна закритість, хоч і забезпечує максимальний контроль над інновацією, може обмежувати масштаби її використання та гальмувати формування стандартів. Водночас надмірна відкритість, особливо без належних договірних обмежень, здатна зменшити економічну віддачу від інтелектуальної власності та послабити позиції правоволодільця.

Ліцензійні рішення істотно впливають на структуру ринку, визначаючи кількість учасників, бар'єри входу та швидкість поширення інновацій. Використання виключних ліцензій зазвичай сприяє формуванню концентрованих ринків, де ключові гравці володіють значними технологічними перевагами. Така модель може бути виправданою у галузях із високими витратами на дослідження і розробки, зокрема у фармацевтиці чи авіакосмічній промисловості, де інвестори потребують довгострокових гарантій окупності.

Натомість політика невиключного або багатоканального ліцензування стимулює конкурентне середовище, сприяючи швидшій дифузії технологій та появі нових ринкових ніш. У таких умовах інновація стає платформою для подальших вдосконалень, що підвищує загальний технологічний рівень галузі. Для компаній це означає перехід від монопольної ренти до моделі доходів, заснованої на масштабі та мережевих ефектах.

Особливу роль у цьому контексті відіграють стандартизовані технології, де ліцензування часто стає умовою ринкового домінування. Вибір між закритими та відкритими ліцензійними моделями може визначити, чи стане технологія галузевим стандартом, або залишиться нішевим рішенням.

Конкурентоспроможність компаній у значній мірі залежить від того, як ефективно вони інтегрують ліцензійну стратегію у загальну бізнес-модель. Компанії, які використовують інтелектуальну власність лише як засіб захисту від копіювання, часто недооцінюють її потенціал як джерела стратегічних альянсів і ринкової експансії. Натомість активна ліцензійна політика дозволяє перетворити патентний портфель на інструмент переговорів, партнерств і доступу до нових ринків.

У цьому аспекті ліцензування виступає механізмом трансформації технологічної переваги у стійку конкурентну позицію. Компанії, які здатні комбінувати різні типи ліцензій залежно від ринку, досягають більшої гнучкості та адаптивності. Такі стратегії дозволяють одночасно зберігати контроль над ключовими технологіями та стимулювати екосистему партнерів, які розширюють сферу застосування інновацій.

Водночас неправильний вибір ліцензійної стратегії може призвести до зворотного ефекту. Надмірна фрагментація ліцензій або непродумані обмеження можуть ускладнювати використання технології, створювати транзакційні бар'єри та знижувати привабливість інновації для потенційних користувачів.

Отже, ліцензійна стратегія не існує у правовому вакуумі. Вона безпосередньо пов'язана з антимонопольним і конкурентним правом, яке встановлює межі допустимої поведінки правоволодільців. Використання виключних ліцензій, обмеження території або кола ліцензіатів може бути предметом антимонопольного контролю, особливо якщо компанія займає домінуюче становище на ринку.

У глобальній практиці сформувався підхід, за яким право інтелектуальної власності визнається легітимним джерелом ринкової влади, але не звільняє компанію від обов'язку дотримуватися правил добросовісної конкуренції. Це означає, що ліцензійна стратегія має бути не лише економічно ефективною, а й юридично обґрунтованою, з урахуванням ризиків регуляторного втручання.

У сучасних інноваційних екосистемах ліцензійна стратегія часто виконує роль каталізатора кооперації між різними суб'єктами – від стартапів до транснаціональних корпорацій. Через механізми перехресного ліцензування, патентних пулів та відкритих ліцензій створюються умови для спільного розвитку технологій, що підвищує загальну конкурентоспроможність екосистеми.

Для компаній участь у таких системах означає зміну фокусу з індивідуальної конкуренції на колективну інноваційну перевагу. У цьому контексті ліцензійна стратегія стає інструментом не лише захисту, а й стратегічного партнерства, що дозволяє компаніям швидше адаптуватися до технологічних змін і зберігати лідерські позиції.

6.4 Оцінка вартості прав інтелектуальної власності у процесі комерціалізації інновацій

У процесі комерціалізації інновацій оцінка вартості прав інтелектуальної власності набуває визначального значення, оскільки саме вона формує економічну основу договірних відносин між правоволодільцем і ліцензіатом. На відміну від матеріальних активів, інтелектуальна власність не має фізичного виміру, а її вартість є похідною від потенціалу майбутнього використання, ринкової кон'юнктури та правового режиму охорони. Це зумовлює складність оцінювання та потребу у міждисциплінарному підході, який поєднує правові, економічні та управлінські аспекти.

З теоретичного погляду вартість прав на інтелектуальну власність у ліцензійних відносинах не є абстрактною категорією. Вона формується в контексті конкретної моделі використання об'єкта, обсягу переданих прав, строку ліцензії, території її дії та рівня виключності. Таким чином, оцінка прав завжди має контекстуальний характер і не може бути відокремлена від умов ліцензійного договору.

У правовому вимірі вартість прав на інтелектуальну власність є відображенням обсягу виключних правомочностей, якими володіє правоволоділець і які він частково або повністю передає ліцензіату. Саме правова визначеність об'єкта – наявність охоронного документа, строк дії прав, територіальний обсяг охорони – створює передумови для його економічної оцінки.

Права інтелектуальної власності мають умовний характер: їхня економічна цінність прямо залежить від здатності правоволодільца забезпечити ефективний захист від порушень. Наявність формального права без реальної можливості його примусового захисту істотно знижує вартість ліцензії, оскільки збільшує ризики для ліцензіата. Таким чином, правозастосовна практика і ефективність судового захисту є важливими чинниками формування вартості прав.

Економічна сутність оцінки прав на інтелектуальну власність у ліцензійних відносинах полягає у визначенні справедливого співвідношення між очікуваними вигодами ліцензіата та компенсацією, яку отримує правоволоділець. Ліцензування, на відміну від відчуження прав, передбачає тривалі договірні відносини, у межах яких вартість прав реалізується поступово, через **роялті** або **комбіновані** платіжні механізми.

У цьому контексті оцінка вартості прав тісно пов'язана з прогнозуванням майбутніх грошових потоків, що виникатимуть у результаті використання інновації. Однак такі прогнози завжди мають імовірнісний характер, оскільки інноваційна діяльність пов'язана з високим рівнем ринкової та технологічної невизначеності. Тому оцінка вартості прав у ліцензуванні фактично є формою розподілу ризиків між сторонами: правоволоділець погоджується на залежність доходу від успіху ліцензіата, а ліцензіат – на обмеження своєї свободи дій через договірні умови.

Тип ліцензії безпосередньо визначає економічну вартість переданих прав. Виключна ліцензія, яка забезпечує ліцензіату монопольне становище у визначених межах, зазвичай має значно вищу вартість, оскільки включає премію за обмеження конкуренції. У цьому випадку оцінка прав враховує не лише потенційні доходи від використання інновації, а й втрачені можливості правоволодільца щодо альтернативного ліцензування.

Натомість невиключна ліцензія оцінюється з урахуванням можливості множинного використання об'єкта різними суб'єктами. Тут вартість одиначної ліцензії є нижчою, але компенсується за рахунок масштабування доходів.

Особливістю оцінки прав на інтелектуальну власність у процесі ліцензування є необхідність урахування інноваційних ризиків. До них належать технологічна невизначеність, ризик морального старіння технології, регуляторні

зміни та поведінка конкурентів. У ліцензійних відносинах ці ризики відображаються через структуру платежів, строки дії ліцензії та умови її припинення.

Водночас оцінка вартості прав у цьому контексті не є разовим актом. Вона може коригуватися протягом дії договору через механізми перегляду роялті, мінімальних платежів або умов ексклюзивності. Така динамічність відрізняє оцінку прав у ліцензуванні від класичної оцінки активів для цілей бухгалтерського обліку.

У практиці ліцензування оцінка вартості прав виконує також важливу комунікативну функцію. Вона слугує основою для переговорів між сторонами, дозволяючи їм узгодити очікування та зменшити інформаційну асиметрію. При цьому сама оцінка нерідко є предметом стратегічного торгу, а не лише технічного розрахунку.

7 ПРОЦЕС ПАТЕНТУВАННЯ: ЕТАПИ, ВИМОГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ПАТЕНТНОЇ ЗАЯВКИ

7.1 Основні етапи патентування: від ідеї до отримання патенту.

7.2 Вимоги до патентоздатних винаходів: новизна, винахідницький рівень, промислова придатність.

7.3 Підготовка патентної заявки та патентний пошук для оцінки новизни винаходу. Використання баз даних патентів та інших ресурсів для аналізу стану техніки.

7.4 Аналіз патентного ландшафту: стратегічні підходи для пошуку конкурентів і потенційних партнерів.

7.1 Основні етапи патентування: від ідеї до отримання патенту

Патентування як юридичний процес є не просто технічною процедурою набуття охоронного документа, а складним багаторівневим механізмом трансформації науково-технічного результату в об'єкт виключного права. На відміну від суто наукової діяльності, метою патентування є не створення нового знання як такого, а забезпечення правової монополії на його практичне використання з подальшою можливістю економічної реалізації. Саме тому патентний процес доцільно розглядати як послідовність взаємопов'язаних етапів, кожен з яких має самостійне правове й стратегічне значення.

Вихідною точкою патентування є формування ідеї технічного рішення, яка в процесі правової кваліфікації має бути трансформована у винахід або корисну модель. На цьому етапі ключовим є відмежування патентоздатного результату від абстрактної ідеї, наукової теорії або відкриття, які за загальним правилом не підлягають патентній охороні. У доктрині патентного права підкреслюється, що ідея стає потенційним об'єктом патентування лише тоді, коли вона набуває форми конкретного технічного рішення, здатного бути реалізованим у матеріальному або процесуальному вигляді. Таким чином, ще до початку формальних процедур виникає необхідність первинної правової оцінки результату досліджень, особливо актуальної для університетських і академічних розробок.

Наступним концептуально важливим етапом є перевірка патентоздатності технічного рішення. У класичному розумінні, закріпленому як у законодавстві України, так і в міжнародних договорах (зокрема, Угоді ТРІПС та Європейській патентній конвенції), винахід повинен відповідати трьом ключовим критеріям: новизні, винахідницькому рівню та промисловій придатності. Саме на цій стадії відбувається зіставлення результату інноваційної діяльності з рівнем техніки, який охоплює всі загальнодоступні відомості у світі до дати подання заявки. Практика свідчить, що недооцінка цього етапу часто призводить до відмови у видачі патенту або до визнання його недійсним у майбутньому.

Проведення попереднього патентного пошуку виступає не лише інструментом правової перевірки, але й стратегічним елементом інноваційного менеджменту. Воно дозволяє оцінити конкурентне середовище, визначити наявність альтернативних технічних рішень, а також скоригувати формулу майбутнього винаходу таким чином, щоб максимально розширити обсяг правової охорони. У міжнародній практиці, особливо в діяльності транснаціональних корпорацій і стартапів *deep tech*, патентний пошук розглядається як невід’ємна складова бізнес-стратегії, а не суто юридична формальність.

Після підтвердження патентоздатності ключовим етапом стає підготовка та оформлення заявки на патент. Саме на цьому рівні відбувається юридична формалізація технічного рішення через опис, формулу винаходу та, за потреби, креслення. Особливу роль відіграє формула винаходу, яка визначає межі виключних прав патентовласника та виступає центральним елементом як у процедурі експертизи, так і в подальшому правозастосуванні. Отже, формула винаходу є не лише технічним, а передусім правовим інструментом, який повинен бути сформульований з урахуванням можливих сценаріїв комерціалізації та ліцензування.

Подання заявки до національного патентного відомства ініціює адміністративну процедуру її розгляду, яка складається з формальної експертизи та експертизи по суті. Формальна експертиза спрямована на перевірку дотримання встановлених вимог до оформлення документів, тоді як експертиза по суті має на меті оцінку відповідності заявленого рішення критеріям патентоздатності. У цьому контексті патентування постає як діалог між заявником і державою, де заявник обґрунтовує унікальність свого технічного рішення, а держава, в особі уповноваженого органу, здійснює баланс між приватним інтересом та публічним надбанням.

Важливо наголосити, що процедура експертизи не є пасивним очікуванням результату. Вона часто передбачає активну участь заявника у формі подання пояснень, внесення змін до формули винаходу або коригування обсягу заявленої охорони. З погляду комерціалізації цей етап має вирішальне значення, оскільки надмірно вузька формула може знизити ринкову цінність патенту, тоді як надмірно широка – підвищити ризик відмови або оскарження.

Завершальним етапом патентування є ухвалення рішення про видачу патенту та його державна реєстрація. Саме з цього моменту виникає повноцінне виключне право, яке може бути об’єктом цивільного обороту, зокрема ліцензування, відчуження або внесення до статутного капіталу. Водночас отримання патенту не означає автоматичного успіху інновації на ринку. У сучасній правовій доктрині патент розглядається як інструмент, ефективність якого залежить від здатності власника інтегрувати його у ширшу стратегію інноваційного розвитку та комерціалізації.

7.2 Вимоги до патентоздатних винаходів: новизна, винахідницький рівень, промислова придатність

Критерії патентоздатності винаходу становлять фундамент патентного права, оскільки саме через них здійснюється правове розмежування між знанням, що належить до суспільного надбання, та технічними рішеннями, на які може бути надано виключне право. У цьому сенсі **новизна, винахідницький рівень і промислова придатність** виконують функцію своєрідного «фільтра», який забезпечує баланс між стимулюванням інноваційної діяльності та захистом публічного інтересу в доступі до науково-технічних досягнень.

Поняття **новизни** традиційно розглядається як абсолютна новизна, що означає відсутність ідентичного технічного рішення у світовому рівні техніки на дату подання заявки. Рівень техніки охоплює всі відомості, які стали загальнодоступними у будь-якій формі – письмовій, усній, шляхом використання або будь-яким іншим способом. У сучасних умовах цифровізації цей критерій набуває особливої ваги, оскільки обсяг доступної інформації значно розширився, а межі між науковими публікаціями, патентною документацією та «сірими» джерелами знань часто є розмитими. У доктрині підкреслюється, що новизна має об'єктивний характер і не залежить від добросовісності заявника чи суб'єктивного сприйняття технічного рішення як нового.

Важливим аспектом критерію новизни є також питання розкриття інформації самим автором до подання заявки. У більшості правопорядків, включно з українським, загальне правило полягає в тому, що будь-яке передчасне розкриття може знищити новизну. Водночас у міжнародній практиці існують винятки у вигляді так званого пільгового періоду (*grace period*), який дозволяє подати заявку після обмеженого розкриття без втрати патентоздатності. Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що відмінності у підходах до цього питання мають суттєве значення для академічних досліджень та міжнародної патентної стратегії науковців.

На відміну від новизни, яка передбачає порівняння винаходу з конкретними аналогами, критерій **винахідницького рівня** має більш оцінний характер і пов'язаний із визначенням того, чи є заявлене технічне рішення очевидним для фахівця у відповідній галузі техніки. У теорії патентного права винахідницький рівень розглядається як ключовий інструмент запобігання патентуванню тривіальних або рутинних удосконалень. Саме цей критерій найчастіше стає предметом дискусій між заявниками та експертними органами, оскільки він поєднує юридичну аргументацію з технічною експертизою.

У практиці застосування патентного права для оцінки винахідницького рівня широко використовується підхід «проблема – рішення», який полягає у визначенні найближчого аналога, формулюванні технічної проблеми та оцінці того, чи впливає запропоноване рішення очевидним чином із рівня техніки. Цей підхід, характерний для європейської патентної системи, поступово інтегрується і в національні правопорядки, зокрема в Україні.

Критерій *промислової придатності*, на перший погляд, є найбільш «простим», проте його значення не варто недооцінювати. Він вимагає, щоб винахід міг бути виготовлений або використаний у промисловості, сільському господарстві, медицині чи інших сферах господарської діяльності. Цей критерій відображає прикладну спрямованість патентного права і слугує відмежуванню патентоздатних технічних рішень від суто теоретичних конструкцій або абстрактних ідей. У сучасній доктрині промислова придатність тісно пов'язується з відтворюваністю та функціональністю винаходу, що має особливе значення для інновацій у сфері високих технологій та біомедицини.

У міжнародному вимірі критерії патентоздатності є елементом гармонізації патентного права, закріпленої, зокрема, в Угоді ТРІПС. Водночас порівняльно-правовий аналіз показує, що національні правопорядки зберігають певну автономію у тлумаченні та застосуванні цих критеріїв, що зумовлює необхідність стратегічного підходу до патентування на різних ринках.

7.3 Підготовка патентної заявки та патентний пошук для оцінки новизни винаходу. Використання баз даних патентів та інших ресурсів для аналізу стану техніки

Підготовка патентної заявки є складним міждисциплінарним процесом, що поєднує технічне мислення, правову аргументацію та стратегічне бачення майбутньої комерціалізації результатів дослідження. Ключовим елементом цього процесу виступає патентний пошук, що слугує інструментом оцінки новизни, винахідницького рівня та загального стану техніки у відповідній галузі.

Патентна заявка не є простим описом технічного рішення; вона становить юридично значущий документ, який має одночасно розкривати сутність винаходу настільки повно, щоб фахівець міг його реалізувати, і водночас формулювати обсяг правової охорони так, щоб максимально захистити інтереси заявника. У цьому контексті патентний пошук відіграє не допоміжну, а концептуальну роль, адже саме результати аналізу стану техніки визначають логіку формулювання суттєвих ознак винаходу та межі майбутніх патентних вимог.

Аналіз стану техніки ґрунтується на виявленні та критичному осмисленні відомостей, які стали загальнодоступними до дати подання заявки. Наукова специфіка цього етапу полягає в тому, що він виходить за межі суто юридичної перевірки новизни і набуває характеру науково-аналітичного дослідження.

Патентний пошук має багаторівневий характер і не обмежується виявленням ідентичних рішень. Його мета полягає у встановленні найближчих аналогів, технічних прототипів і суміжних розробок, що можуть вплинути на оцінку винахідницького рівня. Саме тому у сучасній доктрині патентного права підкреслюється необхідність поєднання формального пошуку з аналітичним тлумаченням знайдених матеріалів.

Особливе значення у цьому процесі мають патентні бази даних, які виступають основним джерелом інформації про сучасний і минулий стан

техніки. Вони відрізняються високим рівнем структурованості, стандартизованою термінологією та наявністю класифікаційних інструментів, що дозволяють здійснювати цілеспрямований пошук незалежно від мовних бар'єрів. Використання міжнародних і національних патентних баз надає можливість виявляти технічні рішення, які не були опубліковані в наукових журналах, але мають визначальне значення для оцінки патентоздатності.

Водночас патентні джерела не вичерпують усієї повноти інформації про стан техніки. У науково-дослідницькому контексті важливу роль відіграють наукові публікації, матеріали конференцій, технічні стандарти, звіти дослідницьких проєктів і навіть відкриті інтернет-ресурси, якщо вони відповідають критерію загальнодоступності.

Результати патентного пошуку безпосередньо впливають на структуру та зміст патентної заявки. Вони визначають, які ознаки варто вважати суттєвими, які технічні ефекти необхідно акцентувати, а які елементи варто виключити з формули винаходу, щоб уникнути заперечень з боку експертизи. З наукового погляду це означає, що патентна заявка є результатом інтелектуальної інтерпретації наявних знань, а не лише фіксацією нової ідеї.

7.4 Аналіз патентного ландшафту: стратегічні підходи для пошуку конкурентів і потенційних партнерів

У сучасній інноваційній економіці патентна інформація перестала виконувати винятково охоронну функцію і дедалі більше перетворюється на стратегічний ресурс управління розвитком технологій. Одним із найскладніших і водночас найбільш інформативних інструментів роботи з патентними даними є аналіз патентної ландшафтності, який дозволяє не лише оцінити стан техніки, а й сформуванати цілісне уявлення про структуру ринку, інтенсивність конкуренції та потенціал для кооперації.

Патентна ландшафтність у науковому розумінні відображає сукупність патентних прав, заявок і технологічних рішень у певній галузі або навколо конкретної технічної проблеми. Вона формується як результат багаторічної дослідницької активності різних суб'єктів і відображає не лише технічний рівень розробок, але й правову та економічну логіку їхнього захисту. Аналіз патентного ландшафту дозволяє реконструювати динаміку інноваційного розвитку, виявити домінуючі технологічні напрями та зрозуміти, які рішення вже перебувають під правовою охороною, а які залишаються відкритими для подальших досліджень.

Стратегічна цінність патентного ландшафтного аналізу полягає в його здатності ідентифікувати ключових гравців на ринку інновацій. Патентні портфелі компаній, університетів і дослідницьких центрів відображають їхні науково-технологічні пріоритети, рівень інвестицій у дослідження та ступінь орієнтації на комерціалізацію.

У контексті пошуку конкурентів аналіз патентної ландшафтності дозволяє виявити компанії та організації, що системно працюють над схожими технічними рішеннями. Вивчення їхніх патентних стратегій, зокрема географії

подання заявок, широти формул винаходів і частоти патентування, дає змогу оцінити рівень технологічної зрілості галузі та інтенсивність конкуренції.

Водночас патентна ландшафтність виконує важливу коопераційну функцію, оскільки дозволяє ідентифікувати потенційних партнерів для спільних досліджень і комерціалізації. Аналіз патентних даних дає змогу виявити суб'єктів, які володіють комплементарними технологіями або працюють на суміжних етапах інноваційного ланцюга. У цьому сенсі патентна інформація стає основою для формування стратегічних альянсів, трансферу технологій і ліцензійних угод, що особливо актуально для університетських досліджень та стартапів, заснованих на академічних розробках.

Методологічно аналіз патентної ландшафтності ґрунтується на поєднанні кількісних і якісних підходів. Кількісні показники, такі як динаміка подання заявок, концентрація патентів у певних класах або активність окремих заявників, дозволяють окреслити загальну картину галузі. Якісний аналіз, зі свого боку, спрямований на дослідження змісту патентних документів, технічних рішень і стратегічних пріоритетів правовласників. Отже, важливо розуміти, що лише поєднання цих підходів дає змогу сформувати адекватне уявлення про патентний ландшафт.

У міжнародному контексті аналіз патентної ландшафтності широко використовується як інструмент державної інноваційної політики та корпоративного стратегічного планування. Порівняльний аналіз показує, що в провідних інноваційних юрисдикціях патентні ландшафти застосовуються для визначення пріоритетних напрямів фінансування, оцінки технологічної незалежності та прогнозування розвитку ринків.

8 МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ПАТЕНТУВАННЯ: СИСТЕМИ РСТ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАТЕНТ ТА ПАТЕНТНА КООПЕРАЦІЯ

8.1 Міжнародна система патентування (РСТ) та її переваги для винахідників.

8.2 Особливості подання заявок на Європейський патент та їхній правовий захист у різних країнах.

8.3 Порівняння національних і міжнародних стратегій патентування.

8.1 Міжнародна система патентування (РСТ) та її переваги для винахідників

Інтернаціоналізація наукових досліджень і глобалізація ринків технологій зумовили необхідність створення ефективних правових механізмів, здатних забезпечити охорону технічних рішень за межами однієї держави. У цьому контексті міжнародна система патентування, заснована на Договорі про патентну кооперацію (Patent Cooperation Treaty, РСТ), відіграє ключову роль у формуванні сучасної архітектури охорони винаходів.

Система РСТ не створює «єдиного міжнародного патенту» у матеріально-правовому сенсі, а натомість формує уніфіковану процедурну рамку, що спрощує подання патентних заявок одночасно до великої кількості держав. Її концептуальна основа полягає в централізації початкових етапів патентування, зокрема подання заявки, проведення міжнародного пошуку та попередньої оцінки патентоздатності. Такий підхід дозволяє винахіднику отримати комплексну інформацію про перспективи правової охорони ще до вступу в національні фази, що має вирішальне значення для стратегічного планування інноваційної діяльності.

Правова природа РСТ відображає компроміс між суверенітетом держав у сфері патентного права та потребою в процедурній гармонізації. Кожна держава-учасниця зберігає право самостійно вирішувати питання надання патенту відповідно до власного законодавства, однак водночас визнає результати міжнародного пошуку та експертизи як авторитетне джерело інформації. У цьому аспекті система РСТ виступає своєрідним «містком» між національними правопорядками, знижуючи адміністративні та інформаційні бар'єри для винахідників.

З точки зору інноваційної стратегії особливу цінність має можливість відтермінування значних фінансових витрат, пов'язаних із патентуванням у різних юрисдикціях. Механізм РСТ надає винахіднику додатковий часовий ресурс для оцінки комерційного потенціалу винаходу, пошуку інвесторів або партнерів і прийняття зваженого рішення щодо географії подальшого патентного захисту.

Важливою складовою системи РСТ є міжнародний пошук, що здійснюється уповноваженими міжнародними пошуковими органами. Його результати мають не лише техніко-інформаційне, але й аналітичне значення,

оскільки дозволяють оцінити відповідність заявленого винаходу критеріям новизни та винахідницького рівня.

У ширшому міжнародному вимірі система РСТ сприяє прозорості та передбачуваності патентного процесу. Публікація міжнародних заявок формує глобальний інформаційний простір, який використовується не лише винахідниками, але й державними органами, інвесторами та аналітиками. У цьому сенсі РСТ виконує функцію інституційної інфраструктури глобальної інноваційної економіки, забезпечуючи обіг знань і технологій на міжнародному рівні.

Разом із тим важливо усвідомлювати й обмеження системи РСТ. Остаточне рішення щодо надання патенту приймається на національному або регіональному рівні, а отже, успішне проходження міжнародної фази не гарантує автоматичного отримання патенту в конкретній країні. Це зумовлює необхідність поєднання використання РСТ із глибоким знанням національних патентних систем і стратегічним вибором юрисдикцій, у яких очікується реальний комерційний ефект.

У підсумку система РСТ постає як складний, але надзвичайно ефективний інструмент міжнародної охорони винаходів, який поєднує процедурну уніфікацію з повагою до національних правових традицій. Це відкриває можливості інтеграції наукових результатів у глобальний інноваційний простір, знижує ризики та витрати на ранніх етапах патентування і сприяє формуванню стратегічного підходу до комерціалізації інтелектуальної власності. Саме в цьому полягає її ключова перевага як для окремих винахідників, так і для академічної спільноти загалом.

8.2 Особливості подання заявок на Європейський патент та їхній правовий захист у різних країнах

Європейська патентна система посідає особливе місце у світовій архітектурі охорони інтелектуальної власності, оскільки поєднує централізовану процедуру надання патенту з децентралізованою моделлю його правового захисту. Ця система дозволяє оптимізувати процес патентування в Європі, водночас зберігаючи значну роль національних правопорядків у сфері реалізації та захисту патентних прав.

Подання заявки на Європейський патент здійснюється в межах Європейської патентної конвенції, яка створила наднаціональний механізм експертизи та надання патентів. Центральним інститутом цієї системи виступає Європейське патентне відомство, яке здійснює прийняття заявок, міжнародний пошук, експертизу по суті та ухвалення рішення про видачу патенту. Особливістю цієї процедури є її уніфікований характер, що дозволяє заявнику шляхом подання однієї заявки претендувати на охорону винаходу одразу в декількох європейських державах.

Водночас правова природа Європейського патенту принципово відрізняється від концепції єдиного наднаціонального права. Після видачі Європейський патент не набуває автоматично уніфікованого статусу, а трансформується у сукупність національних патентів, що діють на території держав, у яких він був валідований. Це означає, що обсяг правової охорони, способи реалізації прав і механізми захисту визначаються національним законодавством кожної конкретної країни.

Процедура подання заявки на Європейський патент передбачає високі вимоги до якості розкриття винаходу та формулювання патентних вимог. Європейська патентна практика традиційно характеризується суворим підходом до оцінки винахідницького рівня, що зумовлює необхідність чіткого обґрунтування технічного ефекту та неочевидності запропонованого рішення. Для академічних винаходів це має особливе значення, оскільки наукові результати часто потребують додаткової адаптації для відповідності патентним критеріям, що виходять за межі суто наукової новизни.

Після видачі Європейського патенту виникає питання його правового захисту, яке вирішується в межах національних судових систем. Порівняльно-правовий аналіз показує, що хоча матеріальні вимоги до патентоздатності у державах – учасницях Конвенції значною мірою гармонізовані, процесуальні аспекти захисту патентних прав можуть істотно відрізнятися. Це проявляється, зокрема, у різних підходах до тлумачення патентних вимог, визначення еквівалентів та розміру відшкодування за порушення прав.

Особливої уваги заслуговує інститут опозиції, який дозволяє третім особам оскаржити виданий Європейський патент у централізованому порядку. Цей механізм сприяє підвищенню якості патентів і зменшенню правової невизначеності на ринку, проте водночас створює додаткові ризики для патентовласників.

У ширшому європейському контексті система Європейського патенту відіграє важливу роль у формуванні єдиного ринку технологій. Вона забезпечує відносну уніфікацію стандартів патентоздатності та створює передумови для транснаціонального обігу прав інтелектуальної власності. Водночас збереження національних механізмів захисту зумовлює необхідність комплексного правового аналізу при виборі юрисдикцій для валідизації патенту, що є особливо актуальним для університетських досліджень і стартапів.

У підсумку Європейський патент постає як інструмент, що поєднує процедурну ефективність із правовою багаторівневістю. Саме усвідомлення цієї багатовимірності дозволяє використовувати Європейський патент не лише як юридичний засіб захисту, але й як стратегічний елемент комерціалізації результатів наукової діяльності.

8.3 Порівняння національних і міжнародних стратегій патентування

Стратегія патентування є не лише юридичним вибором способу охорони технічного рішення, а й елементом ширшої інноваційної та економічної політики

суб'єкта права інтелектуальної власності. У цьому сенсі порівняння національних і міжнародних стратегій патентування дозволяє виявити глибинні відмінності у підходах до управління результатами науково-технічної діяльності, зумовлені як правовими, так і ринковими чинниками.

Національна стратегія патентування традиційно орієнтована на правову охорону винаходу в межах конкретної держави та ґрунтується на особливостях її законодавства, економічної структури та ринкового попиту. У такій моделі патентування часто виконує функцію первинної правової фіксації інновації, що забезпечує заявнику мінімальний рівень правового захисту та слугує основою для подальшого розвитку проєкту. Для університетських досліджень і ранніх стадій інноваційної діяльності національний патент нерідко є першим кроком у побудові патентного портфеля, оскільки він потребує відносно менших фінансових і організаційних ресурсів.

Водночас національне патентування має обмежений територіальний характер, що зумовлює його знижену ефективність у випадках, коли інновація орієнтована на глобальні ринки або транснаціональні ланцюги створення вартості. У таких умовах правова охорона в межах однієї юрисдикції не здатна повною мірою захистити економічні інтереси правовласника, особливо з огляду на мобільність технологій і цифровізацію виробництва. Саме ці обставини стимулюють перехід від суто національних до міжнародних стратегій патентування.

Міжнародна стратегія патентування характеризується комплексним підходом до вибору юрисдикцій, процедур і часових рамок охорони винаходу. Вона передбачає використання наднаціональних механізмів, таких як система РСТ або Європейський патент, що дозволяють централізувати початкові етапи патентування та зменшити адміністративні бар'єри.

Принциповою відмінністю міжнародної стратегії є її орієнтація не лише на охорону винаходу, а й на управління ризиками та ресурсами. Вибір країн для патентування визначається не формальними ознаками, а прогнозованим комерційним ефектом, наявністю потенційних ліцензіатів, рівнем судового захисту прав та стабільністю правозастосовної практики. У цьому аспекті міжнародне патентування стає інструментом стратегічного планування, який виходить за межі суто юридичного аналізу і набуває міждисциплінарного характеру.

Порівняльний аналіз також виявляє різницю у часовій логіці національних і міжнародних стратегій. Якщо національне патентування часто здійснюється з короткостроковою метою закріплення пріоритету, то міжнародна стратегія розрахована на тривалий горизонт і передбачає поетапне прийняття рішень.

У теоретичному вимірі порівняння цих стратегій відображає різні моделі взаємодії права та інновацій. Національна модель акцентує увагу на суверенітеті держави та її ролі у стимулюванні внутрішньої інноваційної активності, тоді як міжнародна модель підкреслює значення гармонізації, кооперації та транснаціонального обігу прав інтелектуальної власності.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : зі змінами та доповненнями : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р.] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>, вільний (дата звернення: 12.06.2026). – Назва з екрана.
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>, вільний (дата звернення: 12.06.2026). – Назва з екрана.
4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>, вільний (дата звернення: 12.06.2026). – Назва з екрана.
5. Про охорону права на промислові зразки : Закон України від 15.12.1993 № 3688-XII [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>, вільний (дата звернення: 12.06.2026). – Назва з екрана.
6. Про охорону права на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text>, вільний (дата звернення: 12.06.2026). – Назва з екрана.
7. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21.04.1993 № 3116-XII [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>, вільний (дата звернення: 12.06.2026). – Назва з екрана.
8. Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів : Закон України від 05.11.1997 № 621/97-ВР [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/97-вр#Text>, вільний (дата звернення: 12.06.2026). – Назва з екрана.
9. Право інтелектуальної власності : підручник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. О. А. Підпригори і д-ра юрид. наук, проф. О. Д. Святоцького. – Київ : Видавничий дім, 2006. – 622 с.
10. Коссак В. М. Право інтелектуальної власності : підручник / В. М. Коссак, І. Є. Якубовський. – Київ : Істина, 2007. – 206 с.
11. Право інтелектуальної власності: схеми та роз'яснення : навч. посіб. / О. В. Ієвіня, В. П. Мироненко, Н. В. Павловська, С. А. Пилипенко. – Київ : КНТ, 2007. – 264 с.

Електронне навчальне видання

КИЛИМНИК Інна Ігорівна,
ДОМБРОВСЬКА Алла Володимирівна

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТА ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
денної форми навчання з усіх спеціальностей)*

Відповідальний за випуск *І. І. Килимник*

Редактор *О. В. Михаленко*

Комп'ютерне верстання *А. В. Домбровська, І. В. Волосожарова*

План 2026, поз. 135Л

Підп. до друку 22.07.2026. Формат 60 × 84/16.

Ум. друк. арк. 3,4.

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Чорноглазівська, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: office@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 8386 від 14.07.2025.